

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜNEL İSMAYIL qızı QƏMBƏROVA

MARİO VARGAS LYOSANIN “İKİANA” HEKAYƏSİNDƏ
FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI

İxtisas : HSM – 060203 – Tərcümə (İspan dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: _____

B/m J.Qənbərli

BAKI – 2018

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-7
I FƏSİL. Frazeologizmlər ümumi dilçilikdə	8-25
1.1 Frazeoloji birləşmə anlayışı və frazeoloji birləşmələrin təsnifatı haqqında.....	8-13
1.2 İspan və Azərbaycan dillərində frazeologizmlərin müqayisəli təhlili.....	14- 25
II FƏSİL. Mario Vargas Lyosanın “İki ana” hekayəsində rast gəlinən frazeoloji birləşmələr və onların tərcümə yolları.....	26-61
2.1 Frazeologizmlər milli mədəniyyətin bir hissəsi kimi	26-42
2.2 Mario Vargas Lyosanın “İki ana” hekayəsindəki frazeologizmlərin tərcümə yolları.....	43-61
NƏTİCƏ	62-65
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI	66-69

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı.Müasir qloballaşma dövründə elm, mədəniyyət iqtisadiyyat və digər sahələrdə əlaqələrin daha çox inkişaf etdiyi bir zamanda əldə edilmiş nailiyyətlərdə tərcüməçilərin rolu əvəzənməzdir. İspan yazıçısı Mario Vargas Layosanın “İki ana” əsərindəki frazeoloji birləşmələrin tərcümə üsulları mövzusu indiyə qədər elmi iş səviyyəsində işlənməmişdir. Bu nöqtəyi nəzərdən mövzu aktualdır.

İspan dilinin frazeologizmləri öz zənginliyi və öz müxtəlifliyi ilə digər dillərin frazeologizmlərindən fərqlənir. Bunun ən böyük səbəbi əlbəttə ki, ispan dilinin qədim tarixə və mədəniyyətə malik olmasıdır. Atalar sözləri, zərb-məsəllər, sabit söz birləşmələri və s. tərcümə prosesində tərcüməçiyə çətinlik törədən və eyni zamanda tərcüməçinin çox vaxt istifadə etdiyi ifadələrdir.

Orijinal mətnə daha aydın və dolğun görünən bu frazeoloji ifadələr çox vaxt düzgün ekvivalenti tapılmadığına və ya adət-ənənədən, coğrafi fərqlərdən, yaşayış tərzlərinin müxtəlifliyindən irəli gələn səbəblərdən həmin ifadələrin qarşılığının olmadığını nəzərə alsaq tərcümənin sabitliyini, ifadənin hərfi tərcümə olduğunu dərhal hiss etmək mümkündür. Bu isə bədii əsərin tərcüməsi zamanı personajın dilində yad bir element təsiri bağışlayır və heç də təbii görünür.

Şifahi xalq nümunələri kimi frazeoloji birləşmələrin də tərcüməsi zamanı bir çox çətinliklər ilə qarşılaşmaq mümkündür. Bunun başlıca səbəblərindən biri sözsüz ki, xalqların malik olduğu fərqli dünyagörüşləri, mədəniyyətləri və həyat şəraitləridir. Milli xarakter daşıyan frazeoloji birləşmələr xalqın sırf özü ilə birbaşa bağlı olduğu üçün bir dildən digər dilə tərcümə zamanı araşdırma aparıb düzgün ekvivalent nümunələri yaratmaq lazım gəlir. Bu zaman ən böyük çətinlik yaradan amil mədəniyyətlər arasında mövcud olan kəskin fərqlərdir. Bu da təbiidir. Bir dildə, bir mədəniyyətdə olan anlayışın, düşüncənin, sözün və ya birləşmənin digər dillərdə mövcud olmadığı hallarda ekvivalent seçmək mütərcim üçün olduqca çətin haldır.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi. Bəşəriyyətin inkişafında mühüm yer tutan və neçə min illik tarixə malik olan tərcümə dünyada mövcud dillərin zənginləşməsində, yeni ədəbiyyatların yaranması və inkişafında, mədəniyyətlərin genişlənməsində böyük rol oynayır. Dünya xalqları bir-birinin mədəniyyəti, dünyagörüşü, ictimai-siyasi həyatı ilə məhz tərcümə vasitəsilə tanış olurlar, çünki tərcümə xalqlar arasında mənəvi körpü rolunu oynayır.

Tərcümə dillərin zənginləşməsində, mədəniyyətlərin genişlənməsində, yeni ədəbiyyatların yaranmasında və inkişaf etməsində mühüm rol oynayır.

Dissertasiyanın mövzusu Mario Vargas Lyosanın “İki ana” hekayəsində rast gəlinən frazeoloji birləşmələrin araşdırılmasıdır. Tədqiqat mövzusu olan “İki ana” əsərində uşaq həsrəti çəkən, sevdiyi Xuanı, sevdiyi kişini, illərdir xəyalını qurduğu uşağa görə cavan və gözəl Bertayla evləndirmək istəyən dul qadın Rakelin “Bermud üçbucağına” çevrilən münasibətindən bəhs edilir. Hekayədə tədqiqat mövzusu olan frazeologizmlərə geniş yer verilib. Yazıçı fikrini personajların dialoqlarını daha dolğun, daha obrazlı şəkildə ifadə etmək üçün ispan dilində zəngin olan frazeoloji birləşmələrə müraciət etmişdir. Bu frazeoloji birləşmələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı müxtəlif üsullardan istifadə edilmişdir:

1. *Ekvivalent üsulu* – Bu üsulla tərcümə zamanı məxəz dildəki frazeoloji vahidin ifadə etdiyi məna və obrazlılıq hədəf dildə tam üst-üstə düşməlidir.
2. *Analoq üsulu* – Bu tərcümə üsulunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, məxəz və hədəf dillərdə frazeoloji vahidlər mənacə, məzmunca bir-birinə uyğun olur, lakin obrazlılıq dəyişir.
3. *Təsviri üsul* – Hədəf dildə müvafiq ekvivalenti və analoqu olmadığından bir sıra frazeoloji vahidlər təsviri yolla tərcümə olunur.
4. *Antonim tərcümə* - Bu üsuldən istifadə zamanı məxəz dildəki, inkar hədəf dildə təsdiqlə verilir və ya əksinə.

5. *Kombinə üsulu* – Bu o deməkdir ki, ifadələr bir dildən digər dilə tərcümə edilərkən öz mənalarını qismən saxlayırlar.

6. *Kalka üsulu* – Kalka üsulu ifadənin hərfi tərcüməsidir. Belə ifadələr bir dildən digər dilə tərcümə edilərkən öz mənalarını qoruyub saxlayırlar.

Frazeoloji birləşmələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması məhz mövzunun aktual olmasından xəbər verir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi müxtəlif dil qruplarına daxil olan ispan və Azərbaycan dillərində frazeoloji birləşmələrin xüsusiyyətlərini araşdırmaq, onlar arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən etmək, Mario Vargas Lyosa “İki ana” əsərindəki frazeoloji birləşmələri araşdırmaq tərcümə üsullarının geniş imkanlarını göstərmək və tərcümə zamanı rast gəlinən çətinlikləri aradan qaldırmaq yollarını aydınlaşdırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqat işinin qarşısında duran vəzifələr aşağıdakılardır:

1. İspan və Azərbaycan dillərində frazeoloji birləşmələrin rolunu, onlar arasındakı oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək.
2. İspan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodoloji bazası. Dissertasiyanın yazılması zamanı frazeologiya həsr olunmuş elmi məqalələrdən, monoqrafiyalardan, frazeoloji lüğətlərdən istifadə olunmuşdur.

Frazeoloji dil vahidləri xalqımızın min illər boyu mənəvi dünyasını, tarixini, mədəniyyətini, həyat tərzini özündə əks etdirəndir söz inciləridir. Frazeoloji ifadələr daha çox ümumxalq dilində, xüsusən də canlı xalq danışığı dilini mühafizə edən folklorda, həmçinin xalqın dini görüşlərində də özünü göstərir. Xalq dilinə məxsus frazeoloji ifadələrin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi, nadir söz yatırımlarının lüğətlərdə, xüsusilə də frazeoloji, izahlı, habelə ikidilli tərcümə lüğətlərində verilməsi hər bir dilçinin vətəndaşlıq borcudur. Müasir ispan və Azərbaycan dillərində frazeologizmlərin semantik xüsusiyyətlərinin tutuşdurulması zamanı baş verən

dəyişikliklər və bu dəyişikliklərin səbəbləri, onlar arasındakı oxşar və fərqli cəhətlərin aşkar edilməsi haqqında fikir söyləmək mümkündür.

Tariximiz boyu, mədəniyyət tariximizin ayrı-ayrı dövrlərində xalq söz və deyimlərinə - frazeoloji ifadələrə sənət, elm və mədəniyyət xadimlərimiz böyük sevgi bəsləmiş, maraq göstərmiş, onları seçib cilalamış, ədəbi-bədii, elmi irslərində geniş yer vermişlər; bəzən də bu dəyərli yadigarlara yeni həyat, yeni nəfəs, yeni ifadə tərzini, yeni forma və məzmun gözəlliyi bəxş etmişlər.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Tərcümə zamanı el ifadələr olur ki, onları məxəz dildən hədəf dilə tərcümə etmək mümkün olmur, onlar bütövlükdə bir mətni ifadə etdikləri üçün onları tək-tək, sözbə-söz tərcümə etmək mümkün deyil. Bu cür ifadələr xüsusilə də bir-birinə qohum olmayan dillərin tərcüməsi zamanı ortaya çıxar. Frazelogizmlərlə zəngin olan ispan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı məhz belə çətinliklərlə rastlaşırıq. Frazeoloji birləşmələr hər bir xalqın adət-ənənəsi ilə bağlı olduğu üçün onlar özlərinə məxsus milli çalarlara və xüsusiyyətlərə malikdir. Müxtəlif dillərdə olan frazeologizmləri araşdırıb öyrətməklə, həmin xalqların mədəniyyəti, tarixi, yaşayış tərzini ilə tanış olur, həmin dillərin daha da zəngin, rəngarəng və sirli olan hissəsini aşkara çıxarmış oluruq. Bütün bunlar tədqiqat işinin yeniliklərindən xəbər verir.

Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti. Bu tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tərcümə fakültələrində, tərcümə kurslarında tərcümə nəzəriyyəsi fənni tədris olunarkən istifadə oluna bilər. Ali məktəb tələbələri, magistrlər elmi iş, dissertasiya yazarkən istifadə edə bilərlər. Tərcüməçilər tərcümə zamanı rast gəldikləri çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə edə bilərlər. Dərs vəsaitləri və tədris metodiki işlərin hazırlanmasında da istifadə oluna bilər.

İşin approbasiyası. İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Roman dillərinin nəzəriyyəsi və praktikası kafedrasında approbasiyadan keçmiş, kafedra iclasında müzakirə edilmiş, müsbət rəy almış və işin nəticələrinə dair iki məqalə nəşr olunmuşdur.

Dissertasiya işinin strukturu. Tədqiqat işi giriş, iki fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Tədqiqat işinin ümumi həcmi 69 səhifədir.

Tədqiqat işinin giriş hissəsində mövzunun aktuallığından, elmi yeniliyindən, məqsəd və vəzifələrindən, dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyətindən bəhs edilir.

Birinci fəsildə müxtəlif dilçilərin frazeoloji birləşmələr haqqında fikirlərindən, frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətlərindən, feli və ismi frazeoloji birləşmələrdən, somatik frazeoloji birləşmələrdən bəhs edilir.

İkinci fəsil iki bölmədən ibarətdir :

Birinci yarım fəsildə iki müxtəlif dil qrupuna aid olan, milli koloritli frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi və tərcümə zamanı ortaya çıxan çətinliklərdən bəhs edilmişdir. Frazeoloji birləşmələrin tərcümə prosesində istifadə olunan üsullara nəzər yetirilmişdir.

Xüsusi adlarla, heyvan adları ilə, rəng bildirən, bədən üzvlərini ifadə edən və başqa digər qrup frazeologizmlərin dilimizdə qarşılığı müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır.

İkinci yarım fəsildə isə Mario Vargas Lyosanun həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilmiş, yazdığı əsərlərin bəziləri haqqında müzakirələr aparılmışdır. Dissertasiya mövzumuz olan “İki ana” hekayəsinin qısa icmalı verilmişdir. Əsərdə rast gəlinən frazeologizmlər seçilmiş, onların tərcüməsi və tərcümə üsulları araşdırılaraq geniş izah edilmişdir.

Əsər dialoqlarla zəngindir. Müəllif gündəlik danışq dilinə üstünlük vermişdir. Eləcə də personajların nitqlərində kifayət qədər frazeoloji birləşmələrin işlədilməsinə daha çox diqqət yetirmişdir.

Tərcümə zamanı frazeoloji birləşmələrin tərcümə üsullarından : ekvivalent, analog və qismən də təsviri (deskriptiv) üsullardan istifadə edilmişdir. Frazeoloji birləşmə kimi milli koloritli, özündə xalqın, cəmiyyətin rənglərini əks etdirən ifadələrin tərcüməsində hərfi tərcüməyə yol verilməmişdir.

I FƏSİL

FRAZEOLÖGİZMLƏR ÜMUMİ DİLÇİLİKDƏ

1.1 Frazeoloji birləşmə anlayışı və frazeoloji birləşmələrin təsnifatı haqqında.

Dilçilikdə frazeologiya son illər sürətli inkişaf yolu keçmişdir. Belə ki, frazeologiyaya dair külli miqdarda dissertasiya, monoqrafiya, məqalə və tədqiqat işləri yazılmışdır.

Frazeologizmlər xalqın min illər boyu mənəvi dünyasını, tarixini, ruhunu, mədəniyyətini özündə əks etdirən söz inciləridir. Xalqın qorunub saxlanan milli düşüncəsini, təfəkkürünü əks-etdirən adət-ənənələrini, mədəniyyətini, məişətini, fəlsəfi, etik, dini baxışlarını, vətənevərliyini məhz frazeologiya özündə əks etdirir. Frazeoloji ifadələr ümumxalq dilində, canlı xalq danışığı dilində, folklorlarda daha çox işlənir. Xalq dilinə məxsus frazeoloji ifadələrin qorunub saxlanması və gələcək nəsillərə ötürülməsi ilk növbədə məqalələrdə, dissertasiyalarda, dərsliklərdə, lüğətlərdə verilməsi dilçilərimizin vətəndaşlıq borcudur.

Tarix boyu xalq söz və deyimlərinə - frazeoloji ifadələrə sənət, elm və mədəniyyət xadimləri böyük maraq göstərmiş və elmi işlərində geniş yer vermişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, frazeoloji birləşmələr xalq təfəkkürünün, düşüncəsinin məhsuludur. Onların bir hissəsi rəvayət və əfsanələrlə, dini kitablarla bağlıdır. Dildə tez-tez işlədiyimiz “Adəmdən Xatəmə”, “Nuh əyyamında”, “Nuhu taxtda görüb, Süleymanı qundaqda”, “Kor-kora yol göstərir”, “Yerin dörd bucağında” və s. ifadələr dini kitablardan götürülmüşdür.

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dos. G.Sadıxovanın tərtib etdiyi frazeologiya lüğətində belə ifadələrin etimologiyası geniş şəkildə şərh olunur.

Ümumi dilçilikdə frazeologiyanın araşdırılmasına XX əsrin ortalarından başlanmışdır. Artıq bu gün frazeologiya sahəsində dilçilərimizin müxtəlif monoqrafik əsərləri mövcuddur. Prof. Muxtar Hüseynzadə, prof. Səlim Cəfərov, prof. Hüseyn

Bayramov, prof. Afad Bayramov, prof. Əliheydər Orucov, prof. Musa Adilov, prof. Ziyənət Əlizadə, prof. Aslan Məmmədli, prof. Həsən Baxşiyev və başqaları bu mövzuya dair bir sıra əsərlər yazmışlar. 2006-cı ildə prof. M.Tağıyevin “Rusca-Azərbaycanca frazeoloji lüğət”i çapdan çıxmışdır. Eyni zamanda Nəriman Seyidəliyevin Azərbaycan nağıl və dastanlarının materialları əsasında tərtib etdiyi “Frazeologiya lüğəti”ni də göstərə bilərik.

Azərbaycan dilçilik ədəbiyyatında frazeologiya termininin “phrases” – ifadə və “logos” – təlim sözlərindən ibarət olduğu H.Bayramov tərəfindən qeyd edilmişdir(8, səh. 5). Biz bu şərhə sonrakı tədqiqat işlərində də rast gəlirik (məs. H. Həsənov, 1988, səh. 208; N. Vəliyeva, 2001, səh. 5; H. Baxşiyev, 2002, səh. 8).

A.Molotkov özünün “Основы фразеологии русского языка” adlı əsərində rus dilçilərinin XIX əsrin ikinci yarısından frazeologizmin xüsusi strukturunu müəyyənləşdirməyə başladıklarını qeyd edir(26, səh.7).

Ş.Ballinin 1905-ci ildə “Précis de stylistique” və 1951-ci ildə nəşr olunmuş “Traité de stylistique” (Fransız dilinin üslubiyyatı) adlı elmi əsərləri frazeologiyanın inkişafına böyük təsir etmişdir. Ş.Balli frazeologizmin mövcudluğunu onun semantik xüsusiyyətlərində görür (18, səh.21).

Rus dilçisi V.V.Vinoqradov rus dili materialı əsasında frazeoloji birləşmələri üç qrupa bölmüşdür:

1. Frazeoloji uyuşmalar.
2. Frazeoloji bitişmələr.
3. Frazeoloji qovuşmalar

Bu bölgüyə sonralar frazeoloji ifadələr də əlavə edilmişdir. Frazeoloji uyuşmaların tərəfləri arasında sərbəstlik olur. Frazeoloji uyuşmaların tərəfləri arasında qrammatik sərbəstlik olur. Sərbəst söz birləşmələrinə bənzəyən bəzi birləşmələri də bura aid etmək olar. Məsələn, qanımız qaradır, xoşum gəlir və s. misallardan görüldüyü kimi komponentlər arasında qrammatik sərbəstlik vardır.

Frazeoloji uyuşmalardan fərqli olaraq frazeoloji birləşmələr təkcə mənsubiyyət şəkilçiləri qəbul etmir, hətta onu təşkil edən komponentlərin arasına əlavə sözlər də artırmaq mümkün olur. Məs.: gözünə dəymək.

Frazeoloji uyuşma və frazeoloji birləşmədən fərqli olaraq, frazeoloji qovuşmaların komponentləri bir-biri ilə semantik cəhətdən bağlı olur, onun tərkib hissələrinə heç bir söz əlavə etmək olmur. Məsələn: qulaq asmaq – Uşaqlar ona diqqətlə qulaq asdılar (6, s.184)

Biz frazeoloji ifadələrə ən çox ədəbi dildə rast gəlirik. Məsələn: atəşli salam.

İspan dilçiliyində də X.Kasares, Qonsalo Korreras, Xuan Mir və Nogeran, Kalveram, Roman Kabalyeron, M.Moliner, X.Santamariyan və başqaları frazeoloji birləşmələr terminlərindən istifadə etmiş, bir sıra məqalələr, monoqrafiyalar, dərsliklər, lüğətlər, dissertasiyalar yazmışlar.

X.Kasares öz dərsliyində ispan dilində tam mənalı sözlərin birləşməsindən düzələn söz birləşmələrinin nitq hissələrinə ekvivalentliyindən bəhs edir. Daha doğrusu sabit söz birləşmələrini isim, sifət, feil, zərf və nidaya ekvivalent olmasına görə qruplaşdırır. Daha sonra o, tam mənası olmayan sözlərin birləşməsindən əmələ gələn qrupun xüsusiyyətlərindən danışır və bunları iki qrupa bölür:

1. bağlayıcı vəzifəsində olanlar.
2. sözünü vəzifəsində olanlar.

Bundan başqa ispan dilində frazeologizmlərdən bəhs edən bəzi lüğətləri də misal göstərə bilərik. Məsələn, M.Molinerin 1967-ci ildə çap olunmuş lüğətini, X.Santamariyanın 1943-cü ildə çap olunmuş lüğətini, 1967-ci ildə çap olunmuş Akademik izahlı lüğətini və s. misal göstərmək olar.

Azərbaycan dilçiliyində M.Hüseynzadənin, S.Cəfərovun, A.Qurbanovun, B.Tahirbəyovun, N.Rəhimzadənin, H.Bayramovun yazdığı dərsliklərdə frazeologiya haqqında müəyyən məlumatlar verilmişdir. Professor S.Cəfərov daha çox “idiom, idiomatik ifadələr”, prof. H.Bayramov “sabit söz” birləşmələri, S.Murtuzayev

“frazeoloji vahidlər” terminlərindən istifadə etmişlər.S.Cəfərovun dərslində “ibarələr” termininə də rast gəlirik.

Q.A.Rəhimov öz namizədlik işində ingilis və Azərbaycan dillərinin feli frazeoloji vahidlərinin nitqdə valentliyindən, N.Vəliyeva isə doktorluq dissertasiyasında Azərbaycan, ingilis və rus dillərinin materialı əsasında frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlilindən danışır.

Ç.H.Qurbanovun namizədlik tədqiqatı alman və Azərbaycan dillərinin frazeologiyasında leksik variantların araşdırılmasına dair uğurlu bir töhvədir.

Ə.Hacıyeva öz tədqiqat işində somatik frazeologizmlərin hərtərəfli tədqiqatına müəssər olaraq bu problemin həllinə nail olmuşdur.

A.Hüseynovun “Rəvayətli ifadələr” adlı kitabında 300-ə qədər rəvayətli ifadələr toplanmışdır. Bu ifadələr rəvayətlərdən alınaraq ya olduğu kimi, ya da bəzi dəyişiklik edilərək, dilimizin frazeoloji sisteminə daxil olmuşdur. Belə frazeoloji birləşmələrin bəzilərini nəzərdən keçirək.

1. Alnı əhlət daşına dəyməyib.

Məcəzi mənada bu misal çətinlik görməmiş adamlara aid edilir, hələ “bərkdən-boşdan çıxmayıb” mənasında işlədilir.

2. Başına kül tökmək.

Bu ifadə qarğış mənasında işlənir. Bu frazeoloji birləşmənin başına kül qoymaq, başına kül ələmək, başına kül, başına haranın külünü töküm kimi variantları da var.

3. Bişmiş toyuğun gülməyi gəlir.

Fikir tamamilə yalan olanda bu frazeoloji birləşmədən istifadə olunur.

4. Dəvəsi ölmüş ərəb.

Bu frazeoloji birləşmədən isə çox çətinlik görmüş adama demək üçün istifadə olunur.

5. Bir həsirdir, bir məmmədnəsir.

Bu ifadə kasıblığı bildirmək üçün işlənir.

6. Səninki səndə, mənimki məndə.

Bu ifadə tərəflərin razılığa gəlməməsini ifadə edir.

7. **Qamış qoymaq** – bir işə mane olmaq, bir şeyi bəyənmemək mənasını ifadə edən frazeoloji birləşmədir.

8. **Çırağı sönmək** – acınacaqlı vəziyyətə düşmək mənasında işlənən frazeoloji birləşmədir.

Göründüyü kimi, rəvayətlərdən götürülmüş bu ifadələrin bir qismi həqiqi mənadan məcazi mənaya keçmiş, bir qismi isə elə rəvayətlərin özündə məcazi mənada işlədilmiş və bu şəkildə də dilimizin frazeologiyasına daxil olmuşdur.

Frazeoloji vahidlər həm ümumi, həm də xüsusi olur. Ümumxalq tərəfindən işlədilən frazeoloji vahidlər ümumi frazeoloji vahid adlanır. Məsələn:

Səməd bəy : - *Bayaq getdim, öyrəndi. Rejissorun Oqtayı **gözü götürmür**, gəlib ona rəqib olacağından qorxur.* (C. Cabbarlı)

Bu misaldakı gözü götürməmək frazeoloji vahidi ümumidir, çünki bundan hamı istifadə edə bilir və bu ifadəni dilin müxtəlif üslublarında işlətmək olur.

Bədii əsərlərdə şair və yazıçıların bu və ya başqa məqsədlərlə yaratdıqları frazeoloji vahidlər xüsusi(fərdi) frazeoloji vahid adlanır. Məsələn:

Qoymayın, tez olun, tutun Eldarı!

Ona da **göstərin daş zindanları!**

(Səməd Vurğun)

Buradakı daş zindan göstərmək frazeoloji vahidi həbs etmək ifadəsinin qarşılığı kimi işlənmişdir. Şairin yaratdığı bu xüsusi frazeoloji vahid yüksək obrazlılığa malikdir.

Ümumi frazeoloji vahidlərin əsas fərqli cəhəti ondadır ki, ümumi frazeoloji vahidlərdən bütün üslubi dairələrdə istifadə olunur, lakin fərdi frazeoloji vahidlər bu cəhətdən məhduddur., bunlar ancaq müəyyən üslubi məqamda işlənir.

Frazeoloji vahidlərin bir sıra xüsusiyyətləri vardır. Bunlar başlıca olaraq aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Frazeoloji vahidin bütünlükdə mənası onu təşkil edən üsürlərin mənası qədər olmur (24, səh.343). Burada bütün birləşmə bir ümumi mənanın ifadəsinə xidmət edir. Məsələn :

*Mən və Hətəm xan ağa nə qədər yalvardıq, söylədik **qulaq asmadı** ; gərəkdir ki, bir iş edəsən ki, bizim Şahbaz Pariyə gedə bilməsin və Müsyö Jordan ondan **əl çəksin**, aparmasın (M.F.Axundov).*

Bu misallardakı qulaq asmaq, əl çəkmək birləşmələrinin hər birində iki söz vardır. Həmin birləşmələrdəki bədən üzvlərinin adını bildirən həm əl və qulaq sözləri, həm də asmaq və çəkmək fəlləri öz leksik mənalardan uzaqlaşmış, hər birləşmədə iki sözün vasitəsilə bir ümumi məna ifadə olunmuşdur.

2. Frazeoloji vahidlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri onların obrazlı, emosional, ifadəli olmasıdır. Beləki, frazeoloji vahidlər dilin ekspressivliyində, onun emosionallığında xüsusi rol oynayır. Frazeoloji vahidlər bu və ya digər anlayışı ayrı-ayrı sözlərdən dəfələrlə təsirli və obrazlı əks etdirir.
3. Frazeoloji vahidlər möhkəm milli xüsusiyyətə malik olur. Buna görə də frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti başqa dilə olduqca kimi tərcümə edilmir. Belə hallarda izahlı tərcümələrdən və yaxud kalka yolu ilə tərcümədən istifadə olunur.

Frazeoloji vahid başqa dilə tərcümə edilərkən onun qarşılığı – ekvivalenti və yaxud uyğun gələni olmadıqda o dildə frazeoloji vahidin mənasını doğru və düzgün əks etdirə bilən söz və ya ifadə axtarılıb tapılır. Belə ifadəni tapmaq üçün, əsasən iki başlıca cəhətə (məna və üslubi xüsusiyyətə) daha çox fikir verilir : 1) tərcümə olunduğu dilə mənasına görə sinonimi olan ifadə tapılır ; 2) bütün üslubi xüsusiyyətlərinə müvafiq olan oxşar və ya çox yaxın ifadə seçilir.

4. Frazeoloji vahid zahirən də başqalarından fərqlənir və tanınır. Lakin frazeoloji vahidin forması əsas meyar deyildir, çünki forma aldadıcıdır (24, Səh 343).

1.2. İspan və Azərbaycan dillərində frazeologizmlərin müqayisəli təhlili.

Hər bir dilin lüğət tərkibi nəinki ayrı-ayrı leksemlərdən, eyni zamanda sərbəst və sabit söz birləşmələri şəklində mövcud olan dil vahidlərindən də ibarətdir. Sərbəst birləşmələri əmələ gətirən sözlər öz leksik mənalərini saxlayırlar və birləşmənin leksik-grammatik ünsürləri olurlar. O, dildə hazır şəkildə olmur, müəyyən müddət üçün yaranır və öz fəaliyyətini dayandırır. Sərbəst birləşmələrdən fərqli olaraq, sabit birləşmələr keçici xarakter daşımır, mənalardan uzaqlaşır və yeni məna kəsb edirlər. Azərbaycan dilçisi H. Bayramov söz birləşmələrini “frazeologiya adlanan dilçilik fənninin tədqiqat obyektini” olduğunu (7, səh. 97) qeyd edir və yazır : “Bunlar dilin lüğət tərkibinin ayrılmaz hissəsi olub, söz ehtiyatının zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Sabit söz birləşmələri dilin lüğət tərkibinin xüsusi bir hissəsini təşkil edir” (7, səh. 98).

Sabit söz birləşmələri haqqında A.Axundov yazır : “Qrammatik cəhətdən belə söz birləşmələrinin ayrılıqda müstəqil nitq hissəsi və cümlə üzvü olmaq qabiliyyətlərini mühafizə edə bilmir” (2, səh. 166).

XX əsrin əvvəllərində isveçrəli alim Ş. Balli (1909) frazeoloji vahidləri sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirməyin vacibliyini göstərir. O, frazeoloji birləşmələri aşağıdakı kimi qruplaşdırır :

1. Adi birləşmələr.
2. Frazeoloji qruplar
3. Frazeoloji vahidlər (18, səh. 80)

H.Bayramov Azərbaycan dili frazeologiyasının quruluşundan bəhs edərkən frazeologizmləri feli və qeyri-feli frazeoloji birləşmələr adı altında iki böyük qrupa ayırmış və onların ətraflı təhlilini vermişdir.

N.Vəliyeva frazeoloji vahidlərin struktur və semantik xüsusiyyətlərini izah edərkən onları iki qrupa bölür: 1) feli frazeoloji birləşmələr; 2) qeyri-feli frazeoloji birləşmələr” (16, səh. 22).

Azərbaycan dili frazeologizmlərinin tədqiqinə həsr olunmuş H. Baxşiyevin araşdırmasında da frazeologizmlərin morfoloji təsnifat əsasında təhlilini görürük. Burada müəllif frazeologizmlərin semantik-qrammatik aspektdə səkkiz kateqoriyasından bəhs edir :

1. ismi frazeoloji birləşmələr
2. feli frazeoloji birləşmələr
3. adyektiv frazeoloji vahidlər
4. zərfi frazeoloji vahidlər
5. statual frazeoloji vahidlər
6. komparativ frazeoloji birləşmələr
7. köməkçi və modal frazeoloji söz birləşmələri
8. nida frazeoloji söz birləşmələri (6, səh.36)

İspan frazeologizmlərinin əsasını sabit söz birləşmələri, zərb-məsəllər, atalar sözləri, idiomlar və s. təşkil edir.

Məsələn: “De chuparse los dedos” idiomasının ekvivalenti Azərbaycan dilində valeh olmaq, məftun olmaq, vurulmaq, hərfi tərcüməsi isə barmağını sormaq deməkdir.

“Hacer cara” idioması “cavab qaytarmaq, üzünə ağ olmaq, zidd getmək” mənalarında çıxış edir.

Hacer – etmək, cara – üz deməkdir. Bu birləşmənin hər bir komponenti müstəqil mənaya malikdir. Ancaq idiomada daxilində komponentlər öz müstəqil mənalarını itirirlər.

Azərbaycan dilində müstəqil leksik mənası olmayan sözlərin iştirakı ilə formalaşmış frazeoloji birləşmələrə aşağıdakıları misal göstərə bilərik :

1. Vaz keçmək - əhəmiyyət verməmək, maraqlanmamaq
2. Duyuq düşmək – baş verəcək hadisəni qabaqcadan duymaq
3. Mısmırığını sallamaq – qaşqabağını tökmək, bikef olmaq
4. Gözümçixdiyə salmaq – görmək istəməmək, gözü götürməmək
5. Nəm-nüm eləmək – müəyyən bir məsələnin mahiyyətini deməmək üçün onun əvəzinə başqa sözlər işlətmək

6. Bardaş qurmaq – qıçlarını dizdən qatlayıb oturmaq
7. Ərsiyə gəlmək – böyümək
8. Zavala gəlmək – müəyyən bir qəzaya, bədbəxtliyə düşər olmaq
9. Zəhlə aparmaq – yersiz danışıqları ilə başqasını yorma
10. Zəhri yarılmaq – bərk qorxmaq, bağı yarılmaq
11. Zinhara gəlmək – təngə gəlmək
12. Mat qalmaq – son dərəcə təəccüblənmək
13. Ovsanata düşmək – hər hansı fəlakətdən qurtarmaq
14. Pəl vurmaq – mane olmaq
15. Püşk atmaq – müəyyən bir şeyi bölmək üsullarından biri
16. Güdasa vermək – xataya salmaq, təhlükə qarşısında qoymaq
17. Həsəd aparmaq – paxıllığı tutmaq
18. Cuşə gəlmək – kükrəmək, vəcdə gəlmək

İspan dilində rəng adları bildirən frazeoloji birləşmələrə aşağıdakı nümunələri misal göstərmək olar. Məsələn:

1. Ponerse rojo – qızarmaq, utanmaq
2. Estar muy verde – yetişməmiş, yetkinliyə çatmamış və s. Həmçinin yaşlı adama şamil edildikdə “canı suludur” mənasını verir.

Bütün dillərdə olduğu kimi ispan dilində də heyvan adları bildirən frazeologizmlərə rast gəlirik. Məsələn:

1. Memoria de gallo – xoruz kimi hafizəsi olmaq (hərfi tərcümə), hafizəsi pis olmaq
2. Lengua de serpiente (vibora) escorpion – ilan dili çıxartmaq

Tərkibində bədən üzvü adı olan frazeologizmlər somatik komponentli frazeologizmlər adlanır. Somatizm – soma “bədən, bədənə aid” yunan sözündən yaranmışdır. Somatik frazeologizmlər mənaca bütöv və bölünməzdir, bir məfhum ifadə edir. Somatik frazeoloji birləşmələr qrammatik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənərək müxtəlif qruplara ayrılır. Məlumdur ki, leksik vahidlər kimi somatik frazeoloji vahidlər

də cümlənin konkret bir üzvü vəzifəsini ifadə edir. Nominativ məzmunlu söz cümlənin hansı üzvü olursa, onun ekvivalentini təşkil edən somatik frazeoloji birləşmə də o sözün işləndiyi cümlə üzvü vəzifəsində çıxış edir. Elə somatik birləşmələr də vardır ki, onların leksik qarşılıqları-ekvivalentləri yoxdur və ona görə də belə somatik frazeoloji birləşmələr leksik frazeoloji birləşmə adlanır.

echarle la mano a alguien – kömək əli uzatmaq, yardım etmək;

estar poner manos a la obra – işə başlamaq;

si le das la mano quiere el brazo –üz verirsən, astar istəyir;

la piedra y esconde la mano – oxu atıb yayını gizlətmək;

una mano lava la otra y ambas la cara - əl əli yuyar, əl də üzü;

caer en manos de alguien – kiminsə əlinə düşmək;

poner la mano en el fuego por algo o alguien – özünü oda atmaq (kiməsə və ya nəyəsə görə əlini oda atmaq);

mostrarle / enseñarle las uñas a alguien – kiməsə barmaq qıcamaq (qorxutmaq); *ser uña y carne / mugre* - əti dırnaqdan ayırmaq olmaz;

rascarse / tocarse la barriga – işsiz olmaq (qarnını qaşımaq);

el que tiene la barriga plena, no es acuerda del que la tiene vacia – toxun acdan nə xəbəri.

caer en los pies de alguien – yalvarmaq;

no poner pie en el suelo – ayağı yerə dəyməmək.

declarar a alguien su corazón – kiməsə ürəyini açmaq;

salir del corazón – ürəyindən gəlmək, ürəkdən istəmək;

andar con la cabeza alta – başımı dik tutub gəzmək, özündən razı olmaq;

caberle / entrarle en la cabeza – başa düşmək;

romperse cabeza – baş sındırmaq;

dar con cabeza en las paredes – peşman olmaq;

calentarle la cabeza a alguien – aldatmaq;

comer la cabeza –başının ətini yemək;

romperse cabeza – baş sındırmaq;

perder la cabeza – başını itirmək

andar de boca en boca – ağızdan-ağıza düşmək;

buscar la boca de alguien – kiminsə ağızını güdmək;

escuchar con la boca abierta – məəttəl qalmaq (ağızı açıq dinləmək);

decir lo que se viene a la boca – ağızına gələni danışmaq;

guardar la boca – ağızını saxlamaq;

quedarse / estar con la boca abierta – ağızı açıq qalmaq;

callarse la boca – ağızını yummaq (susmaq, danışmamaq);

en boca del mentiroso lo cierto se hace dudoso – yalançının evi yandı, heç kəs inanmadı;

estar pendiente de un cabello – tükdən asılı olmaq;

ponérsele los cabellos de punta – tükləri biz-biz durmaq;

hacer de cabello caballo – qarışqadan fil düzəltmək;

la cara es el espejo del alma – üz qəlbin aynasıdır;

leer en la cara – üzündən oxumaq;

no dar la cara – üz verməmək;

ser hombre de dos caras – üzlü olmaq (üzlü adam olmaq);

poner / tener cara de perro – tərcümə zamanı üz əvəzinə “sifət” sözünün işlədilməsi daha uyğundur – it sifətində olmaq, yəni hirsli olmaq;

estar hasta las narices – ispan dilində “burunacan yığılmaq” deyilsə də Azərbaycan dilində “boğaza yığılmaq” ifadəsi işlədilir, lakin fikir etibarilə hər ikisi eyni mövqedə durur, hər iki dildə eyni mənə daşıyır;

no alcanzar / ver mas allá de sus narices – burnunun ucundan uzağı görməmək; *meter la*

nariz en todo – burnunu hər şeyə soxmaq;

abrirle a alguien los ojos – kiminsə gözünü açmaq;

clavar ojos en algo – gözlərini nəyəsə zilləmək;

dormir con un ojo abierto y el otro cerrado – nəyi isə güdmək (bir gözü açıq, biri gözü bağlı yatmaq);

en un abrir y cerrar de ojos – bir göz qırpımında;

llenar antes el ojo que la barriga –gözü tox olmaq;

volver los ojos a alguien – gözünü kiməsə ağartmaq;

hablar con los ojos – gözləri ilə danışmaq;

por una oreja entra y por otra sale – bir qulağından alıb, o birindən vermək;

cinco dedos tenemos en cada mano y no hay dos que resulten iguales – beş barmağın beşi də eyni deyil; *no mover ni un dedo por alguien* – tükü ürpəşməmək;

arrimar el hombro – kömək əli uzatmaq;

trabajar hombro a hombro – çiyin-çiyinə çalışmaq;

İspan dilində zərf frazeoloji birləşmələrinin aşağıdakı modellərini göstərmək olar :

1. sözünü + isim :

2. isim + sözünü + isim :

3. sözünü + sifət :

4. sözünü + zərf + sözünü + zərf :

5. a sözünü + felin əsası + isim : *a cierre ojos* – yuxulu halda, *a mata caballo* – var gücü ilə

Qeyd etmək lazımdır ki, zərf frazeoloji birləşmələri cümlədə zərfliyin sintaktik funksiyasını yerinə yetirirlər.

1. *Con toda mi alma* – bütün qəlbi ilə, ürəkdən; *a pierna suelta / tendida* – sakit, dinc. Bu ifadələr tərzi-hərəkət zərfliyi funksiyasında çıxış edir.

2. *A tiro de ballesta* – bir göz qırpımında ; *a la lengua* – dünyanın o başında. Bu ifadələrdə isə zərf frazeoloji birləşmələri yer zərfliyi funksiyasını yerinə yetirir.

3. *Deantemano* - əvvəlcədən ; *a la hora de comer* – nahar vaxtı kimi ifadələr isə zaman zərfliyi rolunda iştirak edir.

4. *Con miras a* – məqsədilə. Burası isə zərf frazeoloji birləşmələri məqsəd zərfliyi funksiyasını yerinə yetirir.

5. *Sin más ni más* – səbəbsiz olaraq ; *por fas o por nefas* – hər nə olursa-olsun ifadələrində isə zərf frazeoloji birləşmələri səbəb zərfliyi rolunda çıxış edir.

İspan və Azərbaycan dillərində somatik frazeologizmlərin əsasını fel və isimlər təşkil edir. Əsas sözün qrammatik səciyyəsinə görə onları iki qrupa bölmək olar:

1. İsmi somatik frazeologizmlər

2. Feli somatik frazeologizmlər

Ayrı-ayrı bədən üzvlərinə nümunə gətirdiyimiz bu somatik frazeologizmlər iki və daha çox sözün birləşməsindən əmələ gələn hər hər hansı birləşmə yox, mənaca bütöv sabit leksik tərkibli və sintaktik quruluşlu ifadələrdir. Bu birləşmələrin sabitliyi, onları təşkil edən sözlərin bir məfhum ifadə etməsi sözlərin leksik mənalarından, onların məcazlaşma və obrazlılıq dərəcəsiindən asılıdır. Birləşən sözlər öz müstəqilliyini itirərək tam məcazlaşma yolu ilə mənaca bütöv və cümlə daxilində bir üzv kimi çıxış edən somatik ifadələrdir. Bu ifadələri yaradan sözlərin hər biri ayrılıqda mənə strukturuna malikdir. Lakin onlar tərkibcə öz mənə strukturunu dəyişərək bütövlükdə birləşmənin mənə strukturunun elementlərinə çevrilir.

Azərbaycan dilində də frazeoloji birləşmələrin böyük bir hissəsi bədən üzvlərinin adları ilə bağlı olaraq meydana gəlmişdir. Bədən üzvlərini bildirən sözlərdən çox aydın, ifadəli, məzmunlu idiomatik ifadələr yaranmışdır. İnsanın təfəkkürü, nitqi, hərəkəti, hiss və həyəcanı, əməyə münasibəti öz əksini bu kimi ifadələrdə tapa bilir. Bunlar dilçilikdə somatik ifadələr adlandırılır. Azərbaycan dilində əl, baş, göz, dil, barmaq, üz, ayaq, boyun, boğaz və s. kimi bədən üzvlərinin adı ilə bağlı frazeoloji birləşmələr əmələ gəlmişdir. Bu ifadələrin bir qismi insanın ruhi vəziyyəti ilə bağlıdır : gözləri kəlləsinə çıxmaq, dili topuq çalmaq, əl-ayağı titrəmək kimi ifadələr insanın hiss və həyəcanını bildirir. Bəziləri isə təsviri səciyyə daşıyır : burnunun ucuna qədər saralmaq, təpədən dırnağa qədər süzmək (başdan ayağa qədər süzmək), üzü pul-pul olmaq və s. Belə ifadələrin quruluşu da müxtəlifdir. Inkar aspektində işlənənlər : ağız deyəni qulaq eşitmir, ayaq getmir, göz işləmir və s. ; sual şəklində işlənənlər : ağız nədir? Gözün görmür? və s. Nida kimi işlənənlər : baş üstə! göz üstə! və s.

1. İsmi somatik frazeoloji birləşmələr dedikdə adları ekvivalent olan vahidlər nəzərdə tutulur. İsmi ekvivalenti kimi çıxış edən somatik frazeoloji birləşmələrin əsasında isim durur. İsim burada onu təyin edən nitq hissəsini öz ətrafına toplayır və qrammatik mərkəz yaradır. Elmi ədəbiyyatda adyektiv və adverbial səciyyəli somatik frazeoloji vahidlər kimi qeyd olunan frazeoloji birləşmələri də ismi somatik frazeoloji birləşmələr sırasına aid edilir. Bunların bəzilərini nəzərdən keçirək.

İspan dilində ismi somatik frazeologizmlərin tərəfləri adlardan ibarət olur; yəni birləşmənin struktur-sintaktik mərkəzini isim təşkil edir. İsmi somatik frazeologizmlər ismi birləşmələrə oxşayır. İspan dilində ismi somatik frazeologizmlər aşağıdakı modellər əsasında formalaşır:

1) isim+isim; 2) isim+sifət; 3) isim+sözünü

Məsələn: mosca muerta – üzüsulu, başıaşağı adam; manos largos – dalaşqan adam; manos limpias - əlitəmiz, namuslu adam; barbacerrada – möhtərəm, hörmətli adam; mal de ojo – bədnəzər.

Azərbaycan dilində isə ismi somatik frazeoloji birləşmələr aşağıdakı modellər üzrə qruplaşır:

1. sifət+isim

Məs.: qızıl əl, yüngül ayaq (ayağı yüngül), dəli könül, əyri göz və s.

2. isim+isim

Bu tipli somatik frazeoloji birləşmələr eyni sözün simmetrik təkrarından yaranır. Bunların tərəfləri arasında tabesizlik əlaqəsi özünü göstərir. Məs.: üz-büz, burnu yuxarı, qol-qola, gəmgin üz, burun-buruna, üz-üzə, göz-gözə, yan-yana, bir gözü aya, bir gözü çaya; yanbayan, tələm-tələsik və s.

3. isim+zərf:

canını dişinə tutma, əlini ağdan – qaraya vurmama, boğaza qədər borc içində, boğaza qədər və s.

4. feli bağlama ilə ismi birləşmələrdən yaranan somatik frazeoloji birləşmələr Məs.

: əlini ağdan qaraya vurmaq, canını dişinə tutmaq və s. müqayisə və güzəşt

bildirən bağlayıcılar vasitəsilə yaranan somatik frazeoloji birləşmələr : elə bil ovcunun içindədir tərkibində say olan somatik frazeologizmlər : ağıl ağıldan üstündür

Azərbaycan dilində ismi somatik frazeologizmlərin aşağıdakı formalarına da rast gəlirik:

1. qoşmalı ismi birləşmə şəklində

Məs. : dəvənin boynu kimi, ayağı topal kimi, gözü kör kimi və s.

2. isimlə ismin birləşməsindən yaranan somatik frazeologizmlər:

Məs.: gözləri qan çanağı, ölüm ayağı, gözü qan, daş ürək.

3. isimlə sifətin birləşməsindən.

Məs.:qarnı qurdlu, ağızdan boş, başı boş, üzü yola ayağı ağır, ürəyi dağlı, başı küllü, ayağı yüngül və s.

Feli somatik frazeologizmlərin birinci tərəfi həmişə fel, ikinci tərəfi isə əsasən isimlə ifadə olunduğundan onlarda ümumi məna komponentlərin bütövlüklə mənasından və sintaktik quruluşundan asılı olur. Feli somatik frazeologizmlərin qrammatik quruluşu hər bir dilin daxili qanuna uyğunluqlarına müvafiq şəkildə formalaşdığından onların tərkibindəki sözlərin sıralanması və felin mövqeyi də müxtəlif olur. İspan dilindən fərqli olaraq Azərbaycan dilində feli somatik frazeologizmlərin birinci tərəfi isim, ikinci tərəfi isə fel olur. Məsələn : ayağına düşüb yalvarmaq, boğazında sümük qalmaq, barmağına dolmaq, əl qaldırmaq, başqasının işinə qarışmaq, öhdəsindən gəlmək, əlində möhkəm saxlamaq, tənbellik etmək və s.

Müxtəlif fikirləri bütün incəliklərinə qədər, obrazlı, həm də emosional və yığcam vermək üçün feli somatik frazeologizmlər bədii dildə geniş imkanlar yaradır. Adi vəziyyətdə heç bir ekspressivliyə malik olmayan sözlər düşdüüyü yeni birləşmədə çox vaxt gözlənilmədən başqa məna kəsb edir.

Azərbaycan dilində feli somatik ifadələri müxtəlif şəkildə qruplaşdırmaq olar: yönlük halda olan isimləfelin birləşməsi: gözə gəlmək, üzə vurmaq, dilə düşmək, başa çıxmaq və s. təsirlik halda olan isimlə felin birləşməsi: dil tökmək, ağız açmaq, baş

aparmaq, əl tutmaq, göz vurmaq və s. yerlik halda olan isimlə felin birləşməsi: sözdə olmaq, əldə qalmaq, başdan oturmaq, ayaqda sürünmək və s. çıxışlıq halda olan isimlə felin birləşməsi: başdan eləmək, gözdən çıxarmaq, gözdən düşmək və s.

Felin məna növünə görə: felin məlum növündə işlənənlər: başa vurmaq, başa qaxmaq və s. felin məchul növündə işlənənlər: dilindən daş asılmaq, alınına yazılmaq və s. felin qayıdış növündə işlənənlər: boğazı kilidlənmək, ayağına yığılmaq, boynuna sarılmaq və s. təsirli fellərlə işlənənlər: boğazını üzmək, boğazını islatmaq və s. təsirsiz fellərlə işlənənlər: başa çıxmaq, boğazında qalmaq, ürəyində qalmaq və s.

2. Feli somatik frazeologizmlər.

Dünya dillərinin əksəriyyətində olduğu kimi, ispan və Azərbaycan dillərində də feli somatik frazeoloji birləşmələr ismi somatik frazeologizmlərdən çoxdur. Müxtəlif fikirləri bütün incəliklərinə qədər obrazlı, həm də emosional və yığcam vermək üçün feli somatik frazeoloji birləşmələrdən daha çox danışıqda istifadə olunur. Onlar işləndiyi yeni birləşmədə çox vaxt gözlənilmədən başqa məna kəsb edir və nəticədə təsirli ifadə vasitələrinə çevrilir. Buna görə də bir çox hallarda bir somatik feli birləşmənin bir neçə mənası olur.

İspan dilində feli somatik frazeoloji birləşmələr aşağıdakı modellər əsasında formalaşır: fel+isim, fel+əvəzlik, fel+sözünü+isim, fel+isim+sözünü+isim, fel+isim+sifət, fel+isim+sözünü+sifət+isim.

Feli somatik frazeoloji birləşmələri iki yerə bölmək olar:

1) metaforik idiomatik birləşmələr (tamah dişini çəkmək, başını altına yastıq qoymaq və s...)

2) adla felin birləşməsindən, komponentlərinin frazeoloji cəhətdən leksikləşmiş, tək bir sözlə əvəz edilən, bir məfhum ifadə edən, hazır vəziyyətdə təqlid edildiyinə görə frazeoloji və sintaktik vahidlərə yaxınlaşan sabit söz birləşmələri. Bu birləşmələr Azərbaycan dilində nominal-feli sabit söz birləşmələri adlandırılır. Azərbaycan dilində ad komponenti əvvəldə fel komponenti isə ondan sonra gəlir (məs.: üzünə gülmək, üzünə qapı çırpmaq).

Feli somatik frazeoloji birləşmələrdəki fellər uyuşduğu, qovuşduğu və ya birləşdiyi sözlə birlikdə daşlaşma prosesi keçirmişdir. Əgər feldə bu və ya digər kateqoriyanın şəkli əlaməti varsa, bu o deməkdir ki, somatik frazeoloji birləşmə məhz felin həmin formal əlaməti ilə birlikdə digər sözlə birləşməsi nəticəsində yaranır.

Amma onu da qeyd etmək lazımdır ki, somatik frazeoloji birləşmə üçün fellər seçilərkən onların hansı leksik mənaları olması ilə yanaşı, hansı qrammatik formada olması da əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, felin inkar forması ilə düzələn somatik frazeoloji birləşmə təsdiq forması ilə düzələ bilməz.

Beləliklə, müxtəlif dil qruplarına daxil olan ispan və Azərbaycan dillərində somatik frazeoloji birləşmələrin müqayisəli tədqiqi bu dillərdə oxşar komponent tərkibinin və obrazlı mənaların olmasını göstərir. Sübhəsiz, bu fakt real həyatın obrazlı əksində məntiqi təfəkkürünü ümumiliyini, insan kollektivinin ümumi təcrübəsi, bədənin hissə və orqanlarının əsas funksiyalarının universallığı ilə bağlıdır. Bundan başqa müqayisə edilən hər iki dildə somatik frazeoloji birləşmələrdə əlavə funksiyalar da öz əksini tapır. Bu funksiyalar aşağıdakılardır:

1. Nitqi daha obrazlı və ifadəli edir;
2. Nitqi yığcamlaşdırır;
3. Nitqdə ekspressiv-emosionallıq rəngarəngliyi verir;
4. Nitqdə sözlərin mənaca yığımını, birləşməsini yüngülləşdirir.

İspan və Azərbaycan dillərinin frazeoloji sisteminin tipoloji müqayisəsi zamanı bir sıra fərqlər də nəzərə çarpır.

1. İspan dilinin frazeoloji sistemində feli komponent birləşmənin önündə işləndiyi halda, Azərbaycan dilində frazeoloji birləşmənin sonunda gəlir.

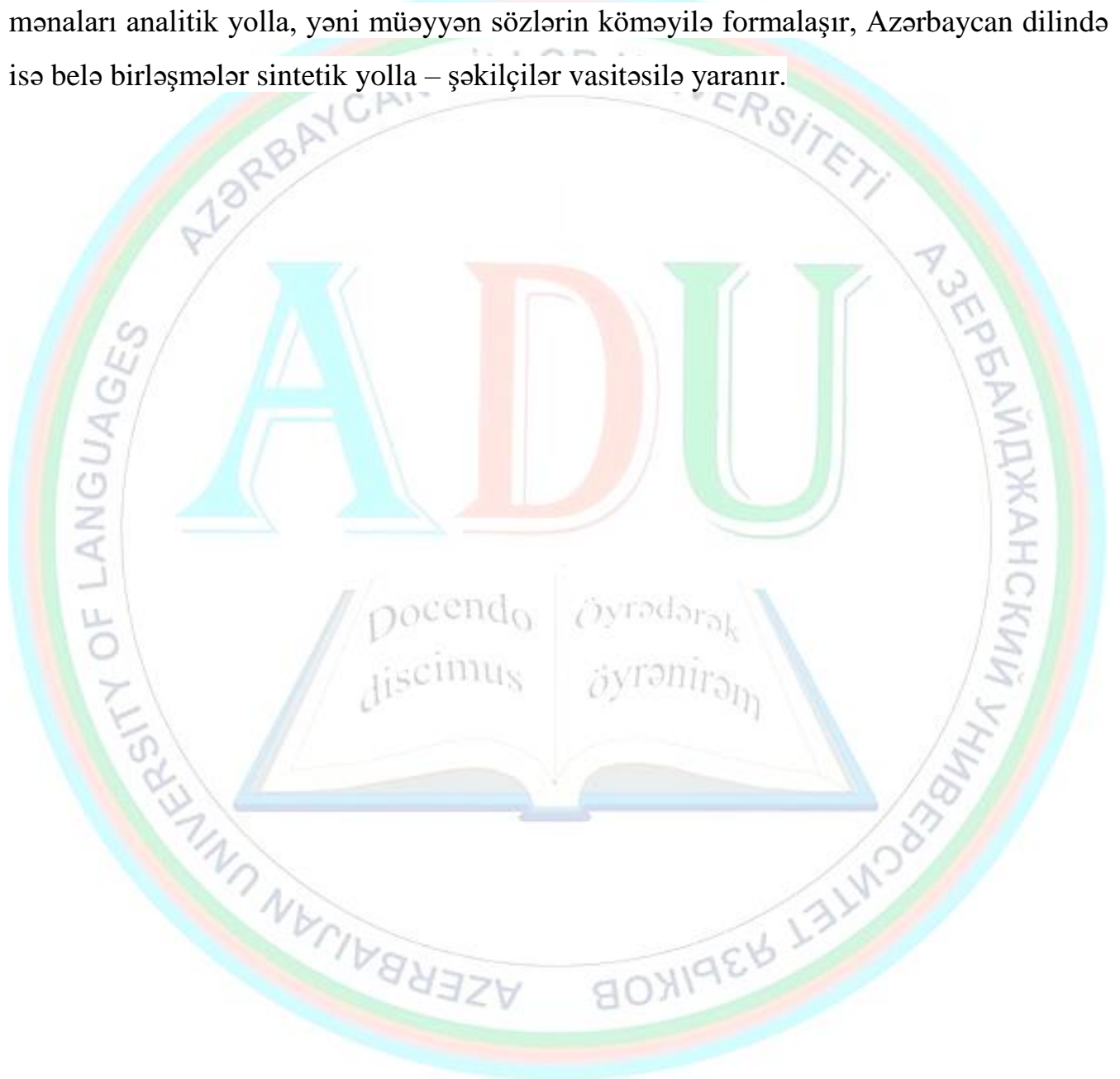
2. İspan dilindən fərqli olaraq Azərbaycan dilində feli komponent frazeoloji birləşmənin ortasında da işlənə bilər (gah başına döyür, gah dizinə).

3. Azərbaycan dilində bir sıra frazeoloji ifadələr felin həm məlum, həm də məchul növü vasitəsilə formalaşır.

4. İspan dilində Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, tabelilik söz birləşmələri əsasında yaranmış feli frazeoloji birləşmələrlə yanaşı, tabelilik sözbirləşməsi əsasında yaranmış feli frazeoloji birləşmələr də işlədilir.

5. İspan dilində bəzi frazeoloji birləşmələrin qrammatik formaları və qrammatik mənaları analitik yolla, yəni müəyyən sözlərin köməyiylə formalaşır, Azərbaycan dilində isə belə birləşmələr sintetik yolla – şəkilçilər vasitəsilə yaranır.

II FƏSİL

Mario Vargas Lyosanın “İki ana” hekayəsində rast gəlinən frazeoloji birləşmələrin tərcümə yolları

2.1 Frazeologiya milli mədəniyyətin bir hissəsi kimi

Tərcümə zamanı elə ifadələr olur ki, onları məxəz dildən hədəf dilə tərcümə etmək mümkün olmur, onlar bütövlükdə bir mətni ifadə etdikləri üçün onları tək-tək, sözbəsöz tərcümə etmək mümkün deyil. Bunlara frazeoloji birləşmələri misal göstərmək olar. Bu cür ifadələr xüsusilə də bir-birinə qohum olmayan dillərin tərcüməsi zamanı ortaya çıxır. Frazeologizmlərlə zəngin olan ispan dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı da biz belə çətinliklərlə üzləşirik.

Frazeoloji birləşmələr hər bir xalqın adət-ənənəsi ilə bağlı olduğu üçün milli çalarlara və xüsusiyyətlərə malikdir. Müxtəlif dillərdə olan frazeologizmləri araşdırıb öyrənməklə biz həmin xalqların mədəniyyəti, tarixi, yaşayış tərzini, həyatı ilə yaxından tanış olur, həmin dillərin daha da zəngin, rəngarəng və sirli olan hissəsini aşkara çıxarmış oluruq (8, səh.3). Frazeoloji birləşmələr dildə istifadə olunan qədim söz kateqoriyalarından biri olub illər boyunca dəyişərək yeni nümunələrlə zənginləşərək müasir dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Müasir dövrdə artıq kifayət qədər frazeologizmlər mövcuddur. Həyat şəraitində baş verən dəyişikliklər, insanların yeni söz ehtiyatlarının meydana gəlməsi, yeni inkişaf mərhələlərinin yaranması qədim köklərə malik olan frazeologizmlərdə də müxtəlifliyə səbəb olur. Bir çox xalqların dövlət dilində, mədəni irsində, linqvistikasında frazeoloji birləşmələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Xalqların düşüncələri, həyat təzləri, adət-ənənələri onların yaradıcılıq məhsullarına da öz təsirini göstərir. Müxtəlif qəliblərə uyğun gələn çoxsaylı frazeoloji birləşmə nümunələri insanların həyat təcrübələri nəticəsində meydana gəlmiş və əsrlər boyunca davam edərək müasir dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır.

Atalar sözləri, zərb-məsəllər, sabit söz birləşmələri və s. tərcümə prosesində tərcüməçiyə çətinlik törədən, tərcüməsinə çox vaxt sərf edilən ifadələrdir. Orijinal mətnə daha aydın və dolğun görünən bu ifadələr çox vaxt düzgün ekvivalenti tapılmadığına və ya adət-ənənədən, coğrafi fərqlərdən, yaşayış tərzlərinin müxtəlifliyindən irəli gələn səbəblərdən həmin ifadələrin qarşılığının olmadığını nəzərə alsaq tərcümənin sabitliyini, ifadənin hərfi tərcümə olunduğunu dərhal hiss etmək mümkündür. Bədii əsərin tərcüməsi zamanı bu dərhal personajın dilində yad bir element təsiri bağışlayır və heç də təbii görünmür.

Dilçilikdə frazeoloji birləşmələr özündə emosionallıq və ekspressivlik daşıyan söz qrupları hesab olunur. Bu birləşmələr həm tarixiliyi, həm də müasirliyi özündə cəmləşdirir. Digər şifahi xalq nümunələri kimi frazeoloji birləşmələrin də tərcüməsi zamanı bir çox çətinliklər ilə qarşılaşmaq mümkündür. Bunun başlıca səbəblərindən biri sözsüz ki, xalqların malik olduğu fərqli dünyagörüşləri, mədəniyyətləri və həyat şəraitləridir.

Milli xarakter daşıyan frazeoloji birləşmələr xalqın sırf özü ilə birbaşa bağlı olduğu üçün bir dildən digər dilə tərcümə zamanı araşdırma aparıb düzgün ekvivalent nümunələri yaratmaq lazım gəlir. Bu zaman isə ən böyük çətinlik yaradan amil mədəniyyətlər arasında mövcud olan kəskin fərqlərdir. Bu da təbiidir. Bir dildə, bir mədəniyyətdə olan anlayışın, düşüncənin, sözün və yaxud da birləşmənin digər dillərdə mövcud olmadığı hallarda ekvivalent seçmək mütərcim üçün olduca çətin haldır. Nitqdə frazeoloji birləşmələrin əsas rolu obrazlılığın yaranmasına səbəb olmaqdan ibarətdir. Bundan başqa, fikirlərin daha düzgün, daha emosional şəkildə çatdırılması üçün frazeologizmlərdən istifadə etmək məqsədə uyğundur.

İstər ispan, istərsə də Azərbaycan dilinin frazeologiyası çox zəngin və rəngarəndir. İstər milli koloritə malik sabit birləşmələr, müdrik məsəllər, kəskin aforizimlər, dərin mənalı atalar sözləri, istərsə də gözəl ibarələr ispan və Azərbaycan dilinin bədii-obrazlı quruluşa malik olmasından xəbər verir.

Danışiq zamanı istifadə etdiyimiz belə frazeoloji ifadələr nitqi daha ifadəli və emosional edir. Bu obrazlılıq frazeoloji ifadələri təşkil edən sözlərin məcazi mənada işlənməsi nəticəsində baş verir. Lakin bu obrazlılıq heç də bütün frazeoloji ifadələrdə eyni şəkildə olmur. Məsələn, frazeoloji qovuşma və frazeoloji birliklərdə obrazlılıq daha güclü olur. Yaxşı bilirik ki, frazeoloji birliklər mürəkkəb metaforalardır. Metaforaların əsas vəzifəsi isə fikrin daha canlı və təsirli olmasına xidmət etməkdir.

Elə frazeoloji birləşmələr də vardır ki, onlar nitqdə ifadəli olmur. Belə frazeoloji birləşmələrdən isə bəzi üslubi məqsədlər üçün istifadə olunur.

Qeyd etmək istərdim ki, istər bədii, istər publisist, istərsə də digər üslublarda frazeoloji vahidlərdən istifadə olunur. Onu da göstərmək istərdim ki, ədəbi dilin yazılı növündə, hətta bədii üslubda yazılan əsərlərdə frazeoloji vahidlər mühüm rol oynayır. Yazıçı və şairlər öz əsərlərini yazarkən, bu və ya digər surətin danışığını tipikləşdirmək üçün frazeoloji vahidlərdən bir vasitə kimi istifadə edirlər. Məsələn, S.Vurğunun “Vaqif” əsərini götürək. Müəllif yaltaq, ikiüzlü vəzir surətini yaratmaq üçün aşağıdakı frazeoloji ibarədən istifadə etmişdir.

Vəzir: - Buyruq sizimkidir, adil hökmdar!

Sizdə fəzilət də, ədalət də var.

Bu ibarə vasitəsilə vəzirən yaltaq siması çox aydın əks olunmuşdur. Frazeoloji vahidlərin üslubi xüsusiyyətlərindən danışarkən bu məsələyə müxtəlif cəhətdən yanaşmaq mümkündür. Belə ki, dilin frazeoloji vahidlərini üslubi cəhətdən müxtəlif şəkildə qruplaşdırmaq və onun ayrı-ayrı üslubi imkanlarından bəhs etmək mümkündür. Burada isə frazeoloji vahidlərin ancaq nitqdə işlənmə formalarından danışılır.

Frazeoloji vahidlərin müəyyən bir qismi öz quruluşlarına görə, hər zaman nitqdə “donmuş” halqa qalır. Bunlar üslubi məqsədlərlə əlaqədar çox müxtəlif formalara düşə bilər. Frazeoloji vahidlərdən istifadəni başlıca olaraq iki qrupa bölmək olar:

1. Frazeoloji vahid olduğu kimi, dəyişiklik edilmədən işlədilir;
2. Frazeoloji vahiddə müəyyən dəyişiklik edilərək istifadə olunur.

Frazeoloji vahidləri işlədərkən istər onlarda dəyişiklik etmək, istərsə də onlarda heç bir dəyişiklik etmədən istifadə etmək formalarının hər ikisi məhsuldardır və bunlardan geniş istifadə olunur.

Frazeoloji vahidi müəyyən bədii məqsəd üçün heç bir dəyişiklik etmədən, əslində olduğu kimi işlətdikdə müəllifin nitqə daha canlı və təsirli olur : Öz müəlliminizi də sevin. Müəllimlərinizin zəhmətinə qiymət verin, onların başını ucaldın. Atalar demişlər ki, “Ustasına kəm baxanın, gözlərində qan damar” (S. Vurğun) (16,səh.345).

Bədii əsərlərdəki surətlərin danışığında bu növ frazeoloji vahidlər surətin danışığını fərdiləşdirməyə, onun səciyyəsinə yaratmağa kömək edir. Məsələn: (16, səh.345)

Eldar – (Qacara müraciət edərək)

Ehey bəri bax!

Arxadan vurmaq

İgide yaraşmaz.

(S. Vurğun)

Frazeoloji vahiddən (xüsusən atalar sözü və məsəllərdən) iki formada istifadə olunur: (16,346)

1. Müəllif işlətdiyi ifadənin atalar sözü və məsəl olduğunu deyir. Belə bir formadan həm müəllifin nitqində, həm də surətin danışığında istifadə edilir. Məsələn:
  - a) Müəllifin öz nitqində: Azərbaycan xalqının dərin mənalı atalar sözü, sanki kapitalist darvazalarının altından hürən itləri nəzərdə tutaraq deyir : “İt hürər, karvan keçər” (S.Vurğun).
  - b) Surətin danışığında : Vaqif (oğluna) : - Bir bax Gülnara, Atalar sözüdür, yaxşı qulaq as: - Aslanın erkəyi dişisi olmaz! (S.Vurğun).
2. Müəllif işlətdiyi ifadə haqqında heç şey demədən istifadə edir. Məsələn: Sən özün mənə deyərdin: Örtülü bazar, dostluöu pozar (M. İbrahimov).

Nəhayət qeyd etməliyik ki, frazeoloji vahidləri dəyişmədən işlətdikdə bunlar, özlərinə məxsus xüsusiyyətlərdən əlavə olaraq, heç bir ekspressiv – üslubi xüsusiyyət daşımır.

Frazeoloji vahidlərin quruluşunda az və ya çox dərəcədə dəyişiklik edilərək işlədilməsi bu və ya digər bədii məqsədlərlə əlaqədardır. Belə ki, frazeoloji vahidlərin quruluşunda dəyişiklik edildikdə həmin birləşmələr özündəkindən əlavə olaraq yeni estetik və bədii keyfiyyətlər alır. Bu birləşmələr istər müəllifin, istərsə də surətlərin nitqini daha da emosionallaşdırır və onun təsir gücünü qat-qat artırır.

Frazeoloji vahidlərin quruluşunda olan dəyişiklik müxtəlif məqsədlərlə bağlı olduğu üçün eyni formada yox, çox müxtəlif şəkillərdə olur:

1. Bəzən frazeoloji vahidin (xüsusən atalar sözləri və məsəllərin) əsas quruluşu saxlanılır, lakin tərkibində bir və ya bir neçə söz dəyişdirilir. Məsələn:

Əsli: *Su aydınlıqdır. Bədii əsərdə : Dəniz aydınlıqdır.* Yaxud, *Könlü balıq istəyən özünü suya vurmağıdır. Könlü balıq istəyən gərək girsin dənizə* (S.Vurğun).

Belə bir formadan, əsasən ifadəni danışığın mətləbi ilə uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə, həmçinin şeirdə heca və qafiyənin tələbinə görə istifadə olunur.

2. Bəzən frazeoloji vahidin (atalar sözü və məsəllərin) forması tamamilə dəyişdirilir, lakin məna saxlanılır. Məsələn :

Əsli: *Qonağın ruzisi özündən qabaq gəlir. Bədii əsərdə: Allah qonağının öz qisməti var* (S. Vurğun).

3. Bəzən frazeoloji vahidi təşkil edən sözlərin sırası dəyişdirilir. Məsələn: (16, səh. 346)

Ay dolandı, il dolandı,

Hicran odu alovlandı.

Dost- aşına, qohum-qardaş

Zərnigara çəkidi baş.

(S. Vurğun)

Bu misalda baş çəkmək frazeoloji vahidindəki baş sözü ikinci, çəkmək sözü isə birinci sraya keçirdilmişdir. Lakin ikidən artıq sözü olan birləşmələrdə sözlərin yerinin dəyişdirilməsi daha müxtəlif olur. Məsələn: (16, səh. 347)

Onun nişan almağı

Söylənilir ellərdə,

Dastan olub dillərdə.

(S. Vurğun)

Burada dillərdə dastan olmaq frazeoloji vahidinin birinci sözü üçüncü yerə keçirilmişdir. Ümumiyyətlə, belə dəyişiklər, əsasən, qafiyə ilə əlaqədardır. Bəzən ancaq qafiyə ilə deyil, şeiriyyətlə, ahənglə də bağlı olaraq frazeoloji vahidin sözlərinin yeri dəyişdirilir. Məsələn: (16, səh.348)

Vidadi, nə dedin! – Lap ürəyimdən;

Ömür sürməmişən qoltuqlarda sən.

(S. Vurğun)

Bu misallarda qoltuqlarda ömür sürmək frazeoloji vahidindəki birinci sözün üçüncü yerə keçməsi, göründüyü kimi qafiyə ilə bağlı deyildir. Əgər həmin yerdə qoltuqlarda sözü birinci sırada verilsə idi, sən sözü ilə həm qafiyə olan sən şəxs sonluğu yan-yanə gəlib ahəngi poza bilərdi.

4. Bəzən frazeoloji vahidin tərkibinə söz əlavə edilərək, yeni sözün hesabına frazeoloji vahidin quruluşunda müəyyən dəyişiklik olur. Məsələn:

Əsli : Bal tutan barmaq yalar. El yığılsa kərən sındırar.

Bədii əsərdə : (16, səh. 348)

Şanada bal tutan barmaq yalar.

El yığılsa bir yerə,

Vallah, kərən sındırar.

(S. Vurğun)

Bədii üslubda frazeoloji vahidin tərkibinə söz artırmaq hallarına ancaq atalar sözlü və məsələrdə deyil, digər frazeoloji vahidlərdə də rast gəlmək olur. Məsələn: (16, səh.348)

Mat qalmaq:

Durma, yıxıl yat hələ, Fəhrat kişi!

Əsri görüb qalma belə mat, kişi!

(M.Ə.Sabir)

Qisas almaq: Başqa bir qisas da siz alın ondan (S.Vurğun) .

5. Bədii ədəbiyyatda bu formada işlənmiş frazeoloji vahidlərə tez-tez təsadüf etmək olur. Bəzən frazeoloji vahidin ikinci komponenti qoşalaşdırılır. Məsələn: (16, səh.349)

On addım kənardə yatmayı təkə,

Gəzinir, oylağa baş **çəkə-çəkə**.

(S.Vurğun)

Burada baş çəkmək frazeoloji vahidinin ikinci komponentinin təkrar olunmasınınəticəsində məna daha da qüvvətləndirilmişdir.

6. Bəzən frazeoloji vahidin tərkibini təşkil edən sözlərdən biri ixtisar olunur. Məsələn: (16, səh.349)

Ay ellər, obalar, **gözünüz aydın!**

Düşmənin səhvləri pozulur bu gün.

Bizim qoç igidlər nəre çəkdikcə,

Zalımın məzarı qazılır bu gün.

(S. Vurğun)

Yaxud: Əziz dostlar, yeni iliniz **mübarək!**

Göründüyü kimi, burada gözlərin aydın olsun, mübarək olsun frazeoloji vahidlərində olmaq sözü ixtisar edilmişdir.

Frazeoloji vahidlərdə olan bütün bu dəyişikliklərin hamısı, deçək olar ki, üslubi xüsusiyyətlərlə bağlıdır.

Frazeoloji birləşmələrə danışiq üslubundan əlavə olaraq poeziyada da rast gəlmək mümkündür. Bu tip nümunələrdən istifadə etməklə poeziyada fikri daha dəqiq, dolğun şəkildə qabardaraq ön plana çəkmək olar. Azərbaycan poeziyasında istifadə olunan frazeologizm nümunələri ilə H.Məhərrəmin "Poetik frazeologiya" kitabında tanış ola bilərik. Müəllif frazeologizmlərdən danışarkən qeyd edir ki, "Frazeoloji söz birləşmələrinin işlənmə intensivliyi ilə seçilən şeir mətnlərinin dili, adətən, zəngin və cazibədar, poetik və səmimi olur. Frazeoloji dil materialları söz sənətkarlarının poetik duyğularına, ruhi-emosional vəziyyətinə uyğun kökləndikcə təbiilik və səmimiyyət şeirin əsas atributlarına çevrilir, oxucunun zövqünü, estetik duyumunu intensiv şəkildə formalaşdırmağa istiqamətlənir. Şeir dilində öz işlənmə fəallığını artırmaqla frazeoloji birləşmələr bədii sözə sənətkar məsuliyyətinin yüksəlməsinə təsir edir və səmimi poetik ovqat onun birbaşa nəticəsi kimi dəyərləndirilməyə layiqdir" (11,səh. 5).

İspan dilində gündəlik danışiqda çox tez-tez rast gəlinən frazeoloji birləşmələr bu dili öyrənən və araşdıran hər bir şəxs üçün bir sıra çətinliklər, bir o qədər də maraqlı nüanslar yaradır. Belə ki, ispan dilində frazeoloji birləşmələrin sayı o qədər çoxdur ki, hətta onlar qruplar halına salınaraq lüğətlərdə öz yerini tapmışdır. Bu fəsildə əsasən ispan dilində qruplaşdırılaraq bölmələr halında tədris olunan və gündəlik danışiqda da çox tez-tez rastlaşdığımız ifadələrin tərcümə üsullarına və iki dil arasındakı lüğət tərkibi və qrammatik quruluş arasındakı fərqlərdən irəli gələn çətinliklərə nəzər salacağıq.

İspan dilinin frazeologizmləri öz zənginliyi və öz müxtəlifliyi ilə digər dillərin frazeologizmlərindən fərqlənir. Bunun ən böyük səbəbi əlbəttə ki, ispan dilinin qədim tarixə və mədəniyyətə malik olmasıdır. İki dil arasında frazeoloji birləşmələrin tərcüməsində ən çox çətinlik törədən səbəblərdən biri hər bir dilin frazeoloji lüğətlərinin, həmçinin ikidilli frazeoloji lüğətlərin hələ də kifayət qədər olmamasından irəli gəlir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi ispan dilində gündəlik danışiq dilində çox tez-tez frazeoloji birləşmələrə rast gəlinir. Bu səbəbdəndir ki, hətta dildə bu ifadələr

qruplaşdırılaraq kitablarda öz əksini tapmışdır. Bu qruplara misal olaraq xüsusi adlarla, rənglərlə, heyvan adları ilə, işlə və ya pulla, əhval-ruhiyyəni bildirmək məqsədilə istifadə etmək üçün ümumiləşdirilmiş geniş qrupları misal göstərmək olar.

Xüsusi adlarla ifadə olunan frazeologizmlər - söz birləşməsi və ya cümlə şəklində olub, müəyyən bir obyektə istinad edərək onu individuallaşdırır. Bu tip sabit söz birləşmələrinin hərfbəhərf tərcüməsi tələb edilmir, sadəcə ümumi mənaya nəzər yetirilir. Xüsusi adlara - antronimlər (insan adları), toponimlər (coğrafi adlar), zoonimlər (heyvanlara verilən xüsusi adlar), teonimlər (tanrı adları) və b. aiddir.

Bu tip frazeologizmlərə daha çox bədii əsərlərin, danışiq dilinin tərcüməsi zamanı rast gəldiyimiz üçün onların etimologiyasını bilmək önəmlidir. Məsələn aşağıda verilən və ispan dilində xüsusi adlarla ifadə olunmuş frazeoloji birləşmələrə nəzər salaq:

1. **Tumbarse a la Bartola** (ser un vago) - tənbel olmaq
Bu ifadə çox məşhur bir tənbel nağıl personajının adı ilə bağlıdır
2. **Ser mas viejo que Matusalen** (ser muy viejo) - Qoca kaftar olmaq
Bu ifadə Bibliyadan götürülmüş və 979 il yaşamış bir personajın adı ilə bağlıdır.
3. **Ser mas feo que Picio** - (ser muy feo) - kifir olmaq, eybəcər olmaq
XIX əsrdə Əndəlüzdə yaşamış çox çirkin başmaqçının adı ilə bağlıdır.
4. **Tener mas cuento que Calleja** (explicarse con mentiras y fantasías) - gopa basmaq
XIX əsrdə aspan uşaq ədəbiyyatının məhsuldar yazıçısı Saturnino Callejanın adı ilə bağlıdır.
5. **Ser un Celestina** (ser un casamentero) - xəbərçi olmaq
Məşhur ispan bədii əsərinin xəbərçi qadın obrazının adı ilə bağlıdır.
6. **Ser un talon de Aquiles** (ser el punto debil) - Axilles dabanı
Bir adamın ən zəif yeri, cəhəti.

Azərbaycan dilində tarixi şəxsiyyətlərin adları ilə bağlı olaraq yaranmış frazeoloji birləşmələr məşhur şəxslərin adı ilə bağlıdır. İsgəndər, Fərhad, Koroğlu və başqaları xalq içərisində yetişərək, adları dildən-dilə, nəsildən-nəsilə keçərək xalqın malı olmuşdur. Xalq onları əziz tutmuş, sevərək adlarını yaşatmışlar. Məsələn, Nadiri taxtda

görmək (çox yaşamaq, qocalmaq mənasında). Tövlədə yatıb Soltan Mahmudu yuxuda görmək (layiq olmadığı bir şeyin həsrətində olmaq, arzusunda olmaq mənasında). Məişət hadisələri əsasında yaranan frazeoloji birləşmələrə misal olaraq saqqal altından keçmək, saqqala salam vermək, saqqalım yoxdur, sözüüm ötmür, hamam suyu ilə dost tutmaq və s. kimi ifadələri nümunə göstərmək olar.

Coğrafi adlarla bağlı olan hadisələr, rəvayətlər əsasında yaranan frazeoloji birləşmələrə Araz aşağından, Kür topuğundan (kefi kök, damağı çağ adam haqqında), Kəbədə yağ içmək (küf görmək mənasında), əhli Küfə (etibarsız adamlar haqqında) və s. kimi misalları göstərmək olar.

Dini əfsanə və rəvayətlərlə bağlı frazeoloji birləşmələrə isə nümunə kimi həzrət İsa kimi qeyb olmaq (yoxa çıxmaq), Nuh Nəbidən qalmaq (çox köhnə şey haqqında), Nuh tufanı qopmaq (bərək boran tutan mənasında) göstərmək olar.

Xalq ədəbiyyatı əsasında yaranan frazeoloji birləşmələrə aşağıdakı nümunələi göstərmək olar:

Leyli-Məcnun olmaq, Məcnuna dönmək, Məcnun olmaq, Məcnun kimi dağa-daşa düşmək, Kərəm kimi alışmaq, Qəribi burada ağlamaq tutub; hər işdən Koroğlu çıxmaq, Fərhad kimi külüng vurmaq və s.

Bədən üzvlərinin adı ilə bağlı olan frazeoloji birləşmələrə aşağıdakı nümunələri göstərmək olar; əl-ayağı titrəmək, dili tutmaq, gözləri kəlləsinə çıxmaq, dişinin dibinə qədər saralmaq, üzü pul-pul olmaq, təpədən dırnağadək süzmək, ağız deyəni qulaq eşitmir və s.

Müəyyən sənət sahəsi ilə bağlı frazeoloji birləşmələrə isə aşağıdakı ifadələri misal göstərə bilərik: sarı simə vurmaq, zilə çıxmaq, pərdəni götürmək, rəng çalmaq, qaytağı oynamaq, zurna çalmaq, iynə üstə oturmaq, bir atım barıt olmaq, quşu gözündən vurmaq, yaği daşmaq, aşının suyunu vermək, tez bazar olmaq, qəpiyə güllə atmaq, cibini güdmək və s.

Heyvan adları ilə bağlı olan frazeoloji birləşmələrdən dilimizdə də çox tez-tez istifadə olunur. Bu ifadələrin tərcüməsi zamanı çox zaman ekvivalent tərcümə

üsulundan istifadə olunur. Ümumiyyətlə frazeologiya tərcümədə ən çox çətinlik törədən dil kateqoriyasıdır. Frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi zamanı müxtəlif üsullardan istifadə olunur. İdiyədək ən çox sabitləşmiş üsullar aşağıdakılardır :(9, səh.85)

1. Ekvivalent üsulu. Bu yolla tərcümə zamanı məxəz dildəki frazeoloji vahidin ifadə etdiyi məna və obrazlılıq hədəf dildə tam üst-üstə düşməlidir. Demək lazımdır ki, müxtəlif dillərdə həm ob- razlılıq, həm də mənanın üst-üstə düşdüyü frazeoloji vahidlər o qədər də çox deyil.

2. Analoq üsulu. Bu tərcümə üsulunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, məxəz və hədəf dillərdə frazeoloji vahidlər mənacə, məzmunca bir-birinə uyğun olur, lakin obrazlılıq dəyişir.

3. Təsviri üsul. Hədəf dildə müvafiq ekvivalenti və analoqu olmadığından bir sıra frazeoloji vahidlər təsviri yolla tərcümə edilir.

4. Antonim tərcümə. Bu üsuldan istifadə zamanı məxəz dildəki inkar hədəf dildə təsdiqlə verilir və ya əksinə.

5. Kalka üsulu. Kalka üsulu ifadənin hərfi tərcüməsidir. Belə ifadələr bir dildən digər dilə tərcümə edilərkən öz mənalərini qoruyub saxlayırlar.

6. Kombine üsulu. Bu o deməkdir ki, ifadələr bir dildən digər dilə tərcümə edilərkən öz mənalərini qismən saxlayırlar.

Frazeoloji vahidin tərcüməsi zamanı ayrı-ayrı hallarda kalka üsulunun tam, yaxud qismən işlədilməsi mümkündür. Ancaq hərfi tərcümə yolverilməzdir, çünki hərfi tərcümə frazeoloji vahidin mənasını təhrif edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, ispan və Azərbaycan dillərində heyvan adları ilə bağlı olan frazeoloji birləşmələrdə çox oxşarlıq var, lakin bəzən mədəniyyətlərarası fərqlərdən irəli gələn müxtəlifliyə əsasən mənası eyni olsa da ifadə vasitəsi (heyvan adı) fərqli olur. İndi isə bu ifadələrə nəzər salaq:

1. *ser una hormigueta* (qarışqa) - qarışqa kimi çalışqan olmaq;
2. *ser un gallina* (toyuq) - dovşan kimi ürkək olmaq;
3. *ser un cerdo* (donuz) – donuz kimi pinti olmaq

4. *ser un rata* (siçan) - simic olmaq
5. *estar como una cabra* (keçi) – keçiləri gəlmək (hirsələnmək, qəzəblənmək)
6. *estar como una vaca* (inək) – donuz (inək) boyda olmaq – kök olmaq
7. *ser unos tortolitos* (göyərçin) – qumru quşları kimi aşiq olmaq
8. *ser una tortuga* (tısbağa) – astagəl olmaq
9. *ser un lince* (vaşaq) – ağıllı olmaq
10. *ser un burro* (eşşək) – eşşək kimi inadcıl olmaq
11. *tener vista de águila* (qartal) – iti baxışlı olmaq
12. *ser un zorro* (tülkü) – tülkü kimi hiyləgər olmaq
13. *portarse como un borrego* (quzu) – quzu kimi sakit olmaq
14. *tener una lengua viperina* (ilan) – ilan kimi sancmaq(acidil olmaq)

İspan dilində rənglərin adları ilə işlənən frazeoloji birləşmələr də çoxdur. Hər biri çox fəqrlı mənalar bildirsə də, qrup halında ilk olaraq ağ və qara rənglə işlənən birləşmələrə nəzər salaq :

1. *Pasar la noche en blanco* – yuxusu ərsə çəkilmək
2. *Verlo todo negro* – bədbin olmaq
3. *Quedarse en blanco* – yaddaçı pas tutmaq
4. *Estar sin blanco* – qara qəpiksiz olmaq
5. *Dinero negro* – çirkli pul
6. *Tener la negra* – qarabəxt olmaq
7. *Quedarse blanco* – saralıb solmaq
8. *Poner negro* - əsəbləri tarıma çəkilmək

Lakin həyat yalnız ağ və qara rənglərdən ibarət deyil, o, göy qurşağı kimi rəngarəngdir. (40, səh.55)

1. *Una persona gris* – şit adam
2. *Ponerse rojo* – ar bilmək
3. *Poner verde* – tənqid atəşinə tutmaq

4. *Ver las cosas de color de rosa* – optimist olmaq
5. *Principe azul* – ağ atlı şəhzadə
6. *Ponerse morado* – qarınqulu olmaq

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, ispan dili frazeoloji birləşmələrlə çox zəngin bir dildir. Belə ki, bir çox müəllif bu dildə istifadə olunan birləşmələri qrup şəklində toplamış və onların izahlı lüğətlərini hazırlamışdır. Bu qruplara sevgi, evlilik, dostluq haqqında ; ümid, arzu, qorxu, həyəcan haqqında ; inam, vicdan, yalan haqqında ; pul və iş barəsində olan birləşmələr və s. misal göstərmək olar.

Sevgi, dostluq, evlilik haqqında olan misallara :

Mi media naranja – bir almanın iki yarısı olmaq

Beber los aires por alguien – dəlicəsinə sevmək

Pelar la pava – öpüşmək

Ser el ojo derecho de alguien - göz bəbəyi olmaq

Poner los cuentos a alguien – kələk gəlmək

Ser un pedazo de pan - əsl dost olmaq

Son como chanchos – ət-dırnaq olmaq

Hacer buenas migas – müfəvvəqiyyət qazanmaq

Başqa bir qrupa müzakirə, münaqişə, əməkdaşlıq kimi ifadələri misal göstərə bilərik. Məsələn :

No apearse del burro – geri addım atmamaq (keçi kimi inadçı olmaq)

Llevar el agua a su molino – vəziyyəti öz xeyrinə dəyoşmək

Arrimar el ascua a su sardina – yanğına közlə getmək

Echar pelillos a la mar – təslim olmaq, sülhə gəlmək

Nunca llueve a gusto de todos – zövqlər müxtəlifdir

Decir amén a todos – hər şeylə razılaşmaq

Romper una lanza a favor de alguien – tərəfini saxlamaq

Frazeoloji birləşmələrin mühüm cəhətlərindən biri də odur ki, onlar müasir dildə işlənməyən söz və ifadələrin birləşməsindən də yarana bilirlər. Belə birləşmələrin mənasını izah etmək, onların etimologiyasını tapmaq heç də asan iş deyil. Məsələn:

Çənəmin çüyü çıxdı – çox demişəm, deməkdən yorulmuşam

Valay vurmaq – düz işləməmək

Vəssalam şüdə tamam – bitirmək

Adda-budda – orda-burda

Çəm-xəm etmək – nazlanmaq

Sayı-bayı danışmaq – ordan burdan danışmaq

Eynilə ispan dilində də lüğəvi mənası olmayan sözlərdən ibarət bəzi frazeoloji birləşmələr var. Məs. :

1. *¡Amí plin!* – vecimə deyil
2. *Dar un patatús* – qəşş etmək (ürəkdən gülmək)
3. *Este chico me hace tilín* – bəyənmək
4. *Ser un tiquismiquis*- yöndəmsiz olmaq
5. *Estar pripi* - əyyaş, sərxoş
6. *A troche y moche* – nəzarətsiz
7. *En un tris* – demək olar ki

Azərbaycan dilində frazeologizmlərin qədim tarixini bir çox şifahi və yazılı nümunələrdə görə bilərik. Həmçinin, ispan dilində də kifayət qədər geniş frazeoloji birləşmələr vardır. İspan dilində olduqca maraqlı frazeologizmlər görmək olar ki, hər iki dildə də bəzən istifadə olunan bu birləşmələrin mənşəyini, yaranma səbəbini bilmədikdə düzgün istifadə etmək mümkün olmur. İstər Azərbaycan, istərsə də ispan dilində müxtəlif kateqoriyalara aid olan frazeoloji birləşmələr mövcuddur. İspan dilində olan bəzi frazeoloji birləşmələrin Azərbaycan dilində qarşılığını tapmaq mümkündür.

Biz isə hərfi tərcümə vasitəsilə məxəz dildən hədəf dilə köçürmə zamanı mənasının anlaşılmadığı ispan frazeologizmlərinin Azərbaycan dilində tərcüməsinə baxaq:

- *Acostarse con las gallinas* – erkən yatmaq, tez yatmaq;
- *Agachar las orejas* – boyun əymək, təslim olmaq;
- *A otro perro con ese hueso* – get o biri tərəfdə oyna;
- *Agarrar el toro por los cuernos* - riskə girmək, çətinliklə qarşılaşmaq;
- *Abrir la mano* – kömək etmək, ürəyi açıq olmaq;
- *Agarrarse a un clavo ardiendo* – saman çöpündən yapışmaq;
- *Aguantar carros y carretas* – çətin vəziyyətə düşmək;
- *Ahí le aprieta el zapato* – zəif nöqtəsini bilmək;
- *Ahogarse en un vaso de agua* – vasvası olmaq;
- *Al pie de la letra* – bütövlükdə;
- *Andarse por las ramas* – nala mıxa vurmaq;
- *Apretarse el cinturón* – qənaət etmək;
- *Atar cabos* – aşkara çıxarmaq;
- *Atar la lengua* – sözünü ağzında qoymaq;
- *Bajar la cabeza* – boyun əymək;
- *Atar los perros con longanizas* – bolluq içində olmaq;
- *Armarse la gorda* – hay-küy salmaq;
- *Arrimar el ascua a su sardina* – xeyir güdmək;
- *Aquí hay gato encerrado* – torbada pişik var;
- *Armarse hasta los dientes* – təpədən dırnağa kimi silahlanmaq;
- *Alzarse con el santo y la limosna* – sui istifadə etmək;
- *Andar con pies de plomo* – ehtiyatlı olmaq;

İstər ispan, istərsə də Azərbaycan dillərində frazeoloji birləşmələrin əmələ gəlmə mənbəyi, əsasən, xalq danışığı dili, bədii ədəbiyyat və folklor olmuşdur.

Mövcud frazeoloji birləşmələr müxtəlif ictimai tarixi şəraitdə və çox müxtəlif səbəblər əsasında əmələ gəlmişdir.

1. Bir sıra frazeoloji birləşmələr qədim həyat və yaşayış tərzində yaranmışdır. Məsələn: ayağının altını görməmək, xörək asmaq, xəmir qatmaq və s.
2. Bəzi frazeoloji birləşmələr sənətlə, peşə ilə bağlı olaraq meydana çıxmışdır. Məsələn: keçə atmaq, papağı palançıya ver, birini də üstəlik və s.
3. Bəzi frazeoloji birləşmələr dini, mövhumi anlayışlar əsasında əmələ gəlmişdir. Məsələn: cənnətlik olsun, Allah rəhmətinə getmək və s.

İspan dilində də dini frazeologizmlərə çox rast gəlinir. Məsələn:

- Agua Dios – Tanrı suyu (hərfi tərcümə) – analoqu: arasıkəsilməz, uzunmuddət yağan yağış;
- Alma de Judas – iudanin ürəyi (hərfi tərcümə) – analoqu: pis, alçaq insan;
- Darse a Balcebu – Belzəbuba vermək (hərfi tərcümə. Belzəbub xristian adət-ənənələrində şeytanın mələklərindən biridir. Cəhənnəmi idarə edən iki mələkdən biridir) – analoqu : hirsli bağırsaqlarını kəsmək ;
- Comerse la Biblia – Bibliyanı yemək (hərfi tərcümə) – iştahası böyük olmaq;
- Ni por un Cristo – heç bir İsa üçün (hərfi tərcümə) – analoqu: heç bir vəchlə;
- Ser capaz de marear a Cristo – İsanın belə ürəyini bulandırmağa nail olmaq (hərfi tərcümə) – analoqu: zəhlətökən olmaq və s.
- El demonio que le aguante – şeytan ona dözsün (hərfi tərcümə) – analoqu: Lənətə gətsin!
- Ni el demonio! – şeytan belə (hərfi tərcümə) – analoqu: lənət şeytana!
- Que demonios – hansı şeytanlar! (hərfi tərcümə) – analoqu: bu nə hoqqadır
- Dar uno al diablo el hato y el garbato – Şeytana bağlama və cızma qara vermək (hərfi tərcümə) – analoqu: başından etmək, rədd etmək
- Echar diablos – şeytan çıxarmaq (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: çaparaq getmək, tozu-dumana qatmaq

- Irse al diablo – şeytana getmək(hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: məhv olmaq, həlak olmaq
  - A la Dios de Cristo – İsanın Tanrısı (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: başısoyuqluqla, fikirləşmədən
  - Como Dios es servido – Tanrı xidmət olunmuş kimi(hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: Təəssüf ki, əfsus ki.
  - Abandonar a la buena de Dios – Tanrının yaxşılığına tərk etmək(hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: Kimisə öz başına buraxmaq, köməksiz buraxmaq;
  - A la buena de Dios – Tanrının yaxşılığına (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: Dərindən fikirləşmədən
  - Falso como alma de Judas – İudanın ürəyi kimi saxta (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: satqın, hiyləgər, ikiüzlü insan
  - Tan amigos como Dios y el Diablo – Tanrıyla şeytan kimi dost (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: İt pişik kimi dolanmaq
  - Por el amor de Dios – Tanrı eşqinə (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: Tanrı xatirinə, sən Allah ;
  - Como el borrico de San Vicente – Müqəddəs Visentenin uzunqulağı kimi (hərfi tərcümə) – ana dilində qarşılığı: ağılı beş qarış havada olmaq və s.
4. Bəzi frazeoloji birləşmələr rəvayətlər əsasında yaranmışdır. Məsələn: dilidən doğru xəbər, başına kül olsun, saqqalı ələ vermək və s.
5. Bəzi frazeoloji birləşmələr xalqımızın ictimai tarixi adət və ənənələri əsasında meydana gəlmişdir. Məsələn: duz-çörək kəsmək və s.
6. Bəzi frazeoloji birləşmələri, o cümlədən bəzi aforizmləri yazıçı və şairlərimiz yaratmışlar:

Ömür var ki, həyat qədər dəyərli,
Həyat var ki, ölümdən də zəhərli.

(H.Cavid)

2.2 Mario Vargas Lyosanın “İki ana” hekayəsində frazeoloji

birleşmələrin tərcümə üsulları

Mario Vargas Lyosa 1864-cü ilin 29 sentyabrında İspaniyanın Bilbao şəhərində, tacir Feliks Mariya de Unamuno Larraza ailəsinin üçüncü övladı olaraq dünyaya gəlmişdir. Madrid Compluteme Universitetində fəlsəfə və ədəbiyyat fakültəsində təhsil almış və Bilbaoda fəlsəfədən dərslər demişdir. 1891-ci ildə Salamanka Universitetində qədim yunan dili fakültəsinin professoru olmuş, həmin universitetdə müxtəlif dövrlərdə rektor vəzifəsinə təyin edilmişdir.

Yazıçı XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış, dövrünün tanınmış şəxsiyyətləri arasında yer alırdı. Lyosa A. Qavinet və B.Perez. Qaldos kimi “98-lər nəslinin” yenilikçi nümayəndələrindən biridir. O başqa dildə olan əsərlərin tərcümə edilməsinin əleyhinə çıxmış, “hispanidad” yəni ispan dilli ölkələrin mədəni xüsusiyyətlərinin saxlanmasının tərəfdarı olmuşdur. Hələ o yaradıcılıq fəaliyyətinə universitetdə rektor olduğu vaxtlarda başlamış və ən gözəl əsərlərini bu dövrdə yaratmışdı.

Faşizmə qarşı mübarizə aparmış və bunun uğrunda 1924-cü ildə general Miguel Primo de Riveraya qarşı çıxdığı üçün Kanar adalarına sürgünə göndərilmişdir.

1930-cu ildə Salamanka Universitetinə yenidən rektor vəzifəsinə gətirilmişdir. Bu səfər isə diktator Frankoya qarşı çıxdığı üçün ev dustağı olmuşdur. 1931-ci ildə krallığın Respublika elan edilməsindən sonra deputat vəzifəsinə təyin edilmişdir. Dustaq olduğu dövrdə 1936-cı il 24 dekabr tarixində vəfat etmişdir.

Mario Vargas Lyosa əsərlərində ədəbiyyat və fəlsəfə arasındakı qarşılıqlı əlaqəni vurğulamışdır. Bundan başqa, obrazların fərdiləşdirilməsindən istifadə edərək bir növ mifologiyaya yer vermişdir. Elə bu səbəbdən də Lyosanın öz dünyasında roman yaradıcılığı ilə fəlsəfi fikirlər bir-birini ehtiva edirdi. Onun filosofiyası ədəbi-poetik formada özünü aydın şəkildə ifadə etmək imkanı tapırdı.

Əsasən, roman, hekayə şeir və teatr oyunları kimi növlərdə əsərlər yazmışdır. Yazıcının – “ *İnsan başıyla düşünər, ürəyi ilə eşidər və mədəsiylə istər* ”, “ *Bir çox yazarlar bəzi ifadələrini niyə fərqli kursivlə yazırlar anlamıram. Səhv etmirəmsə həmin ifadəyə diqqət çəkib onun önəmli olduğunu vurğulamaq istəyirlər. Halbuki, mənim yazdığım hər söz onsuzda önəmlidir* ” kimi ifadələri məşhurdur.

Mario Vargas Lyosa bir çox mövzularda: roman, dram əsərləri, qısa hekayələr və nağıllar, səyahət hekayələri janrlarında yazmışdır.

Yazıcının dram əsərlərinə misal olaraq :

1898-ci ildə yazdığı “La esfinge”, 1899-cu ildə yazdığı “La venda”, 1909-cu ildə yazdığı “La princesa doña Lambra”, 1909-cu ildə yazdığı “La difunta”, 1910-cu ildə yazdığı “El pasado que vuelve”, 1910-cu ildə yazdığı “Fedra”, 1921-ci ildə yazdığı “Soledad”, 1921-ci ildə yazdığı “Raquel encadenada”, 1926-cı ildə yazdığı “Sombras de sueño”, 1926-cı ildə yazdığı “El otro”, 1929-cu ildə yazdığı “El hermano Juan o el mundo es teatro” və s.

Poeziya janrına da müraciət edən yazıçı 1907-ci ildə yazdığı əsərləri misal göstərə bilirik, “Poesías”, 1911-ci ildə yazdığı “Rosario de sonetos líricos”, 1920-ci ildə yazdığı “El Cristo de Velázquez”, 1922-ci ildə yazdığı “Andanzas y visiones españolas”, 1923-cü ildə yazdığı “Rimas de dentro”, 1924-cü ildə yazdığı “Teresa. Rimas de un poeta desconocido”, 1925-ci ildə yazdığı “De Fuerteventura a París”, 1928-ci ildə yazdığı “Romancero del destierro” “y Cancionero” 1953-cü ildə yazdığı kimi əsərlər yazıb yaratmışdır.

Poeziya sahəsində əsasən vətənpərvərlik, dini müzakirə və gündəlik həyat mövzularına müraciət etmişdi.

Mario Vargas Lyosanın romanları, dram əsərləri kimi qısa hekayələri də çox məşhurdur.

1886 – cı ildən bəri cəmi 87 nağıl və qısa hekayə yazmışdır. Bunlardan 27-si 1913 – cü ildə nəşr olunan “Ölüm güzgülü” kitabında toplanmışdır. Onlardan bəziləri aşağıdakılardır :

- 1897 – ci ildə yazdığı “Müharibədə sülh” (*Paz en la guerra*),
- 1902 - ci ildə “Sevgi və pedaqogika” (*Amor y pedagogia*),
- 1908 – ci ildə öz avtobioqrafiyasını, Bilbaoda keçirdiyi ilk illəri əks etdirən əsəri olan “Uşaqlıq və gənclik xatirələri” (*Recuerdos de ninez y mocedad*),
- 1914-cü ildə “Duman” (*Niebla*),
- 1917 – ci ildə qısqıncılığın anatomiyasını göstərmək üçün Bibliyada bəhs edilən Qabil və Habil qardaşlar arasında keçən münasibətə aydınlıq gətirdiyi əsəri “Abel Sançez”-i (*Abel Sanchez*),
- 1920 – ci ildə “Tulio Montalban” (*Tulio Montalban*) qısa hekayəsini və həmçinin “Üç örnək hekayə və bir proloq” kitabını yazıb, nəşr etdirir.
- 1921- ci ildə sonuncu iri həcimli "Tula xala" (*La tia Tula*) hekayəsini yazıb.

Bir çox dilə tərcümə olunan hekayələr toplusundan biri də 1921-ci ildə yazdığı “Üç nümünəvi hekayə və bir Proloq” kitabıdır. Burada üç fərqli hekayə və hekayəyə yaxın olan bir Proloqdan söhbət gedir. Burada - Proloqda müəllifin fəlsəfi düşüncələrindən söhbət açılır. Əsərdə ironiya, polemika və dövrünün hadisələrinə qarşı münasibətləri ön plana çıxmışdır. Proloq hissəsində yazıçı öz üslubuna uyğun olaraq fəlsəfi çalarlardan istifadə etmişdir.

Tədqiqat mövzumuz olan “İki ana” əsərində uşaq həsrəti çəkən, sevdiyi Xuanı, sevdiyi kişini illərdir xəyalını qurduğu uşağa görə cavan və gözəl Bertayla evləndirmək istəyən dul qadın Rakelin “Bermurd üçbucağına” çevrilən münasibətindən bəhs edilir. Hekayədə tədqiqat mövzumuz olan frazeologizmlərə geniş yer verilib. Əsərin baş qəhrəmanı olan Rakel ana olmaq arzusu ilə hətta sevdiyi insanı başqa bir şəxslə bölüşməyə belə razı olur. Əlbəttə hekayənin sonunda hər şey aydın olur. Əslində Rakel sadəcə olaraq öz istəyini həyata keçirmək üçün Xuandan və Bertadan istifadə edir. Xuana bir ana qayğısı ilə yaxın olan Rakel onu sevmədiyi qadınla evlənməyə məcbur edir. Bütün olanlara sadəcə Rakelə olan “bağlılığına” görə səssiz qalan Xuan, Rakelin köləsi kimi onun hər dediyi ilə razılaşıb və öz həyatını məhv edir. Bəlkə də, oxucular

tərəfindən neqativ hal kimi qəbul oluna biləcək bu hərəkət Rakelin həyatda qalmaq üçün tək səbəbidir. Bir qadının ana olmaq arzusunu yazıçı əsərdə qabarıq şəkildə qələmə vermişdir.

Hekayədə yazıçı fikrini personajların dialoqlarını daha dolğun, daha obrazlı şəkildə ifadə etmək üçün ispan dilində zəngin olan frazeoloji birləşmələrə müraciət etmişdir. Növbəti abzaslarda bu frazeoloji ifadələrə nəzər salaq və onların hansı üsullarla tərcümə olunduğuna aydınlıq gətirək.

Belə ki, ilk fəsildə, ilk abzasda müəllifin dilindən bəhs edilən hissədə bunu açıq aydın görmək olur.

*“La viuda aquella, con la tormenta de no tener hijos en **el corazón del alma**, se le había agarrado y le retenía en la vida que queda, no en la que pasa. Y en don Juan había muerto, con el deseo, la voluntad”.* (səh.31)

“Uşaq sahibi ola bilməyən və bunu ruhunun dərinliyində hiss edən dul qadın bu hissə bərk - bərk yapışmış və onu keçib gedən həyatında deyil, qalan hissəsində yaşayırdı.”

Burada **corazon del alma** ifadəsinin hərfi tərcüməsi “ ruhun ürəyi ” dir, lakin bunu belə versək anlaşılmaz olacağı üçün biz “ ruhunun dərinliyində” kimi tərcümə edirik. Yəni analoq üsulundan istifadə edirik.

Və yenə eyni abzasda “ *Los ojos y las manos de Raquel **apaciguaban y adormecían todos sus apetitos**. Y aquel hogar solitario, constituido fuera de la ley, era como en un monasterio la celda de una pareja enamorada”.* (səh.31)

*“Rakelin gözləri və əlləri onun **bütün iştahını qaçırdırdı və uyuşdururdu**. Və qanunsuz olaraq tikilmiş bu kimsəsiz ev aşiq bir cütlüyün monastr hücrəsinə çevrilmişdi sanki.”*

Buradakı ifadənin tam qarşılığı dilimizdə olduğu üçün ekvivalent üsulundan istifadə edirik.

Yenə müəllifin dilindən olan hissədə Rakelin sevgisindən belə bəhs edilir: “*Su amor era un amor furioso, con sabor a muerte, que buscaba dentro de su hombre, tan dentro de el que de el se salía, algo de mas alla de la vida*”. (səh. 31) - *Onun eşqi, sevdiyi kişinin dərinliyində, çox-çox dərinliyində, həyatın digər tərəfində bir şeylər axtaran, ölüm qoxanhiddətli bir sevgi idi.*

Əslində bu cümləni ayrılıqda tərcümə etsək analıqlmaz olacaq, lakin müəllifin dilindən olan bu ifadə obrazlı, mübalığəli şəkildə izah olunduğu üçün onu olduğu kimi, yəni kalka üsulu ilə tərcümə edirik.

Rakellə Xuan arasında keçən dialoqda Rakel onların qanuni yolla evlənə bilməyəcəklərini, onun ana ola bilməyəcəyini dəfələrlə, sanki özünün də bunu qəbul edə bilmədiyini vurğulayan tərzdə olan səs tonu ilə hayqıraraq Xuana bildirir.

Raquel : “*¡Criar hijos para el cielo!..., ¡criar hijos para el cielo!*” (səh.32) – Rakel : “*Tanrı adına uşaq böyütmək! ..., Tanrı adına uşaq böyütmək!*”. Cielo sözünün ekvivalenti Səmadır. Tanrı Səmada olur fikrini əsas götürərək, tərcümədə Cielo sözünü Tanrı ilə əvəzləmişik. Ümumiyyətlə bu cümləni tam olaraq analoq üsulu ilə hədəf dilə tərcümə etmişik.

“*Al decir esto se le quebraba la voz y temblaban en sus pestañas liquidas perlas en que se reflejaba la negrura insondable de las niñas de sus ojos*”.(səh.32) - *Bunu deyən qadının səsi qısıılır və kirpiklərində göz bəbəklərinin dərin qaranlığının əks olunduğu mirvari damcılarını titrəyirdi.*

Xuan təkidlə Rakeli inandırmağa çalışırdı ki, onlar övladlığa uşaq götürə bilər və xoşbəxt yaşaya bilərlər. Lakin Xuanın bu istəyini Rakel heç cürə qəbul edə bilmirdi, çünki Xuan onun bacısı qızını övladlığa götürmək istəyirdi. Rakel buna razı deyildi, o bilirdi ki, bacısı bunu bilsə, Xuanın sərvətinə görə razı olacaq. Rakel istəyirdi ki, Xuan özü ata olsun və onu ana etsin. Bu səbəbdən ona evlənə biləcəyi bir qız tapacağını dedi.

“*Al decir esto se reia con una risa que soñaba a llanto.*” (səh. 34)

“ *Bunu dilə gətirəndə ağlayan səslə gülürdü.*”

Rakel və Xuanın arasında keçən digər bir dialoqa nəzər salaq: (səh. 35)

Raquel - *¿Sabes tu lo que es el cielo? ¿Sabes lo que es el infierno? Sabes donde está el infierno?*

Don Juan - *En el centro de la tierra, dicen.*

Raque l - *O en el centro de un vientre estéril acaso ...*

Rakel - *Cənnətin nə olduğunu bilirsən? Cəhənnəmin nə olduğunu? Cəhənnəmin harada olduğunu bilirsən?*

Don Xuan – *Yer üzündə, dünyanın düz ortasındadır, deyirlər.*

Rakel - *Bəlkədə sonsuz bir qadının qarınındadır.*

“ *Le hizo sentarse sobre las firmes piernas de ella, se lo **apechugó** como a un niño y, acercandole al oído los labios resecos, le dijo como en un susurro* ”. (səh. 35)

*Don Xuanı dolu ayaqlarının üstünə otuzdurub, onu uşaq kimi **bağrına basdı** və quru dodaqlarını qulağına yaxınlaşdırıb pıçiltı ilə danışmağa başladı.*

“ *Don Juan – Pero y sus padres...*

“ *Raquel - Oh, sus padres, sus cristianisimos padres, son unos padres muy **razonables**... Y conocen la importancia de tu fortuna...*

Don Xuan - Axı bəs onun valideynləri...

*Rakel - Ah! Onun valideynləri o, çox dindar olan valideynləri **ağlı başında** olan insanlardırlar. Və sənin sərvətinin fərqindədirlər.*

Razonable felinin Azərbaycan dilindəki ekvivalenti ağlı başında olmaq frazeoloji birləşməsi ilə tərcümə edilmişdir.

“ *Y aqui las palabras le cosquilleaban en el fondo del oído al pobre don Juan, produciendole casi vertigo.*”

“ *Və burada sözlər yazıq Xuanın qulağının dərinliyində cingildədi, **başını hərlətdi.***”

Burada ekvivalent üsuldən istifadə edərək vertigo- baş hərlətmək kimi veririk.

“ *Terminado esto, Raquel tuvo que acostarse. Y cuando más tarde, al ir don Juan a hacerlo junto a ella, a juntar sus labios con los de su dueña y señora, los encuentro secos y ardientes como arena de desierto.*” (səh. 37).

“*Söhbət bitdikdən sonra Rakel yatmalı oldu. Daha sonra Don Xuan onun yanına uzanıb dodaqlarını öz sahibəsinin, xanımının dodaqlarına toxundurmaq istədikdə onların səhradakı qum dənələri kimi quru və hərarətli olduğunu hiss etdi.*

“ *El pobre don Juan echaba de menos el piélago encrespado de sus pasados amores de paso, **presintiendo** que Raquel le llevara a la muerte.*” (səh. 40)

“ *Rakelin onu ölümə apardığından **duyuq düşən** yazıq don Xuanın keçmişdəki o keçmiş eşqlərinin dalğalı dənizi üçün **burnunun ucu göynəyirdi.***

Echar de menos ifadəsinin ekvivalenti darıxmaqdı. Obrazlılığı qorumaq üçün *burnunun ucu göynədi* ifadəsini veririk.

“*Don Pedro - Pobre chico! Como se ve que **sufre**...*” (səh. 41)

“*Dona Marta - Y no es para menos, Pedro, no es para menos...*”

*Don Pedro-Yazıq uşaq necə də **əzab çəkdiyi** hiss edilir.*

Donya Marta - Haqlıdır da Pedro, haqlı...

Sufrir felinin ekvivalenti Azərbaycan dilində əzab çəkmək frazeoloji birləşməsidir.

Əsərin üçüncü hissəsində müəllifin dilindən Xuanın izdirablarını izah edərkən istifadə etdiyi frazeoloji birləşmələrə nəzər salaq:

“*Juan estuvo hasta las narices.*”

“*Xuan bütün söhbətlərdən **boğaza yığılmışdı.***”

“Don Juan - Esa mujer, Berta, me ha salvado; me ha salvado de las mujeres.
(səh. 46)

Berta - Te creo. Pero ahora...

“Don Juan - Ahora si, ahora **necesito salvarme de ella.**

Y al decir esto sintio Juan que la mirada de los tenebrosos ojos viudos le **empujaba con mas violencia.**”

Don Xuan - Bu qadın, Berta, məni xilas etdi; məni digər qadınlardan xilas etdi.

Berta- Sənə inanıram. Lakin indi...

Don Xuan- Bəli, indi də mən ondan **canımı qurtarmalıyam.**

Və bunu deyən zaman Xuan, o qorxulu dul gözlərlə dolu baxışlarının onu **uçuruma apardığını** hiss etdi.

Burada ispan dilində olan “ empujar” felinin azərbaycan dilinə güclü təkan, itələmək kimi tərcümə olunur. Lakin əsərin tərcüməsi zamanı, biz onu uçuruma aparmaq frazeoloji ifadəsi ilə əvəz edirik.

“Juan **tembló** al percatar tinieblas en el fondo de los ojos azules y claros de la doncella. “ Habrá adivinado la verdad? ”, se dijo, y estuvo por **arredrarse**; pero los ojos negros le la viuda le empujaron diciéndole: “Digas lo que dijeres, tu no puedes mentir...” (səh. 47)

Xuan gənc qızın mavi gözlərinin dərinliyindəki qaranlığı görəndə kimi **tir-tir titrədi.** “Görəsən həqiqətən fərqi idmi?” deyərək öz-özünə düşünərkən söhbətdən uzaqlaşacaqdı ki, bir anda dul qadının gecə qaranlığını əks etdirən qara **gözləri onun üzərinə zilləndi** və “ Ne deyirsən de, sən onsuz da yalan deyər bilməzsən.” dedi.

Bu bölmədə müəllifin oxucuya ötürmək istədiyi hissi mübaliğəli şəkildə tərcümə zamanı temblar felini “tir-tir titrəmək” kimi verir. Arredrarse felini- gözünü zilləmək kimi tərcümə etsək də, hərfi tərcüməsi hədə-qorxu gəlməkdir.

“*El arreglo de la boda con Berta **emponzoño** los cimientos todos del alma del pobre Juan.*” (səh. 49)

*Berta ilə toy hazırlıqları yazıq Xuanın bütün **bədənini sarsıtdı.***

“Empozoñar” feli zəhərləmək mənasında işlənsə də biz deskriptiv üsulla onun bədənini sarsmaq kimi veririk.

Əsərin bu dördüncü hissəsində artıq ilk cümlədən də gördüyümüz kimi Bertanın toy hazırlıqları başlamışdır. Bertanın ailəsi Xuanın sərvətinə sahib olmaq üçün daha da can fəşanlıqla hazırlaşır, hər şeyin mükəmməl olması üçün əllərindən gələni edirdilər. Lakin bu işdən tək narazı və könülsüz olan Xuan idi. Bunu Rakellə arasında keçən dialoqlardan da hiss etmək olur.

“*Raquel - Cállate, michino. **Ya le tengo echada la garra a esa fortuna.***” (səh. 51) *ifadəsini*

“*Rakel - Sus, əzizim. **Bu sərvəti ovucunun içi kimi yaxşı bilirəm***” *deyə tərcümə edə bilərik.*

Bütün bu baş verənlərə əlindən heç nə gəlmədən, sadəcə tamaşaçı kimi öz həyatını seyr edən Xuanın izdirabını yazıçı “*Juan se sintió como en **agonía***” *ifadəsində verir. “Xuan sanki **bir qaşığı suda boğulurdu.**”*

Xuan həyatından bezmiş halda Rakelə üsyan edir, nəyə görə? hansı səbəbdən onu sevdiyini, onu seçdiyini hayqıraraq soruşur, bütün bu baş verənlərin səbəbini öyrənmək istəyir. Səbəb isə bəlli idi. Rakelin uşaq sahibi olmaq istəyi.

Xuanın hayqırtısına cavab verən Rakel:

“*Raquel .- ¡Hijo mio... hijo mio... hijo mio...! No te robe yo; **me robaste tú el alma, tú, tú. Y me robaste el cuerpo...*** ¡Hijo mio... hijo mio... hijo mio...! Te vi perdido, perdido, perdido... Te vi buscando lo que no se encuentra... Y yo buscaba un hijo... Y creí encontrarlo en ti. Y creí que me darías el hijo por el que me muero...” (səh. 52)

“*Rakel – Ah oğlum, oğlum, oğluum... Mən səni yox, sən məni, **mənim ruhumu oğurlamisan, sən, sən. Mənim bədənimə oğurlamisan... Ah oğlum, oğlum, oğluum... Sənin itib getdiyini, sənin yox olduğunu, məhv olduğunu gördüm...Və mən bir övlad axtarırdım... Və onu səndə tapdığımıza inandım. Uğrunda ölə biləcəyim övladı mənə verəcəyini xəyal etdim...***”

Sən mənim ruhumu oğurladın... bədənimə oğurladın... kimi mübaliğəli tərzdə olan ifadəni ekvivalent üsulla tərcümə edirik.

Perder feli bir cümlədə üç dəfə ardıcıl işlənib. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində sinonim sözlərin zənginliyindən istifadə edərək, biz onları **itib getmək, yox olmaq, məhv olmaq** kimi ekvivalent olan frazeoloji ifadələr ilə verirək.

“*El pobre don Juan se ahogaba en sollozos.*” (səh. 52)

Bu cümləni “Yazıq olan Xuanı **hönkürtü tutdu**” kimi tam ekvivalenti ilə vermək olar. Lakin mən obrazlılığı saxlamaq üçün “Yazıq Don Xuanın **boğazını qəhər tutdu**” kimi tərcüməsinə üstünlük verirəm.

Və beləliklə Rakel sanki öz balaca övladını sakitləşdirirmiş kimi Xuanı öz bağrına basaraq Bertayla olacaq övladlarını düşünməyə və onu gələcəkdə öz “həqiqi” anasına, Rakelə gətirməsi üçün qurduğu plana uymağa razı saldı.

Növbəti fəsildə artıq Xuanla Bertanın toyunun olduğunu, bu toya dəvətli olmağına baxmayaraq həqiqətən də xəstələndiyi üçün getməyən Rakelin Xuanı özündən, öz sevgi monastrları adlandırdıqları evlərindən uzaqlaşdırmaq üçün çalışdığını görürük. Rakel Xuanın artıq öz qanuni həyat yoldaşının yanında olmasının vacib olduğunu övladına nəyisə başa salan ana kimi izah etdiyini görürük. Rakelin işlətdiyi “*Tu debes ser su media naranja*” ifadəsini ekvivalenti “*Bir almanın iki yarısı olmalısınız*” kimi olar. Əslində isə hərfi tərcüməsi “bir portağalın iki yarısı olmaq” kimidir.

Rakelin soyuqqanlılığı qarşısında hələ də heyrətlənən Xuan, müəllifin obrazlı ifadəsi ilə “*Temblaba como un flan*”, eşitdiklərindən sanki Rakelin qarşısında **yarpaq**

kimi əsirdi. Bu frazeoloji birləşmənin tərcüməsində analoq üsulundan istifadə olunur. Flan- jele kimi hərfi tərcümə edilsə də, öz dilimizdə onun qarşılığını “Yarpaq kimi əsmək” kimi veririk.

Daha bir hissədə dialoq Berta ilə Rakel arasında keçir. Belə ki, içdən içə Rakelə heyran olan Berta, ərini qazanmaq tərzini, hətta öz mənliliyini Rakelə axtaran bu gənc qadın öz hərəkətləri ilə bunu Rakelə hiss etdirirdi. Rakel onsuz da bunu bilirdi, elə ona görə də o Bertanı Xuana arvad kimi seçmişdi. Bunu müəllifin dilindən olan hissədən də görmək olur : “Raquel *sabía la biblia en verso.*” İfadənin hərfi tərcüməsi *Bibliyanı əzbərə bilmək* olsa da, onun analoqu dilimizdə *çoxbilmişdir*.

Qəflətən Rakelin evinə gələn Bertanın “*Le chocará verme por aqui,asi,sola...*” cümləsində *chocar* felinin ekvivalenti *təccüblənməkdir*. Lakin cümlənin obrazlılığını qorumaq üçün “Məni burada tək görmək sizi *heyratə gətirdi?* kimi tərcümə etmək doğru olardı.

“*Berta, intensamente pálida, vaciló, mientras los ojos de Raquel, acerados, hendían el silencio.*” (səh.61)

Bu cümlədə *pálida*- saralıb-solmaq, *vacilar*-sarsıntı keçirtmək, *ojos acerados*-iti baxışlar, *hender el silencio*- səssizliyi yarıb keçmək kimi dilimizə ekvivalent üsulu ilə tərcümə olunur və cümlə bu şəkildə formalaşır :

“*Saralıb-solan Berta birdən-birə sarsıldı, Rakelin iti baxışları isə bu səssizliyi yarıb keçdi*”.

“*Hubo otro silencio opresor, que rompio Berta exclamando:*” (səh. 61) “Bertanın hayqıraraq sındırdığı ağır bir səssizlik çökmüşdü otağa.

“*Cuando por fin, una mañana de otoño, le anunció Berta a su marido que iba a hacerle padre, sintió este sobre la carne de su alma torturada el doloroso roce de las dos cadenas que le tenían preso.*” (səh. 64)

“ Və axır ki, bir payız səhəri Berta ərinə ata olacağı xəbərini verdiyi an, Xuan işgəncə çəkən **ruhunun dərinliyində** özünü həbs etmiş zəncirin ona necə əziyyət verdiyini hiss etdi.

Burada deskriptiv üsulda istifadə edərək “carne de su alma” ifadəsini hərfi tərcüməsi olan “ruhunun ətində” deyil “ruhunun dərinliyində” tərcümə edirik.

“*Cuando Juan llevo la buena nueva a Raquel, palidecio ésta intensisimamente , le faltó el respiro, encendióse luego el rostro, se le oyó anhelar le brotaron gotas de sudor, tuvo que sentarse, y al cabo, con voz de ensueño, murmuró:*

Raquel- ¡Al fin te tengo, Juan!” (səh. 64)

Bu cümlədə **palidecir, faltar el respiro, endencer el rostro** ifadələrinin azərbaycan dilində tam qarşılığı olduğundan ekvivalent üsulu ilə tərcümə edirik.

Xuan bu gözəl xəbəri Rakelə verdiyi an qadın ilk öncə qorxunc bir şəkildə saralıb –soldu, daha sonra üzü od- tutub yanır, çətinliklə nəfəs aldığı hiss olunurdu, tər damcıları sanki sel kimi axırdı, oturmaq məcburiyyətində qaldı və sonra xəyal görür kimi fısıldadı.

Rakel – Sən artıq mənimsən, Xuan!

Əsərin gedişatında Rakel Xuanı inandırdı ki, bir müddət sonra Berta ondan bezəcək və artıq onda Xuan rahatlıqla onun yanına gələ biləcək. Elə belə də oldu. Belə ki, “*Raquel conocia Berta como la palma de la mano.*”

Bu ifadənin ekvivalenti ana dilimizdə :

“*Rakel Bertanı ovcunun içi kimi tanıyırdı.*”

Berta nazlanmaq, əzizlənmək istəyirdi. Burada istifadə olunan “*ser unos tortolitos*” ifadəsi “*qumru tək aşiq olmaq*” kimi tərcümə etdiyimiz ifadədə ekvivalent

deyil, analoq üsulundan istifadə edirik. Çünki, mənaca eyni olsa da, bu ifadə ispan dilində göyərçinlə, azərbaycan dilində isə qumru quşları ilə assosiyasiya olunur.

“Y Berta hacía que su Juan la pasease, e íbase colgada de brazo, buscando las miradas de las gentes. Pero meses después, cuando le costaba ya moverse con soltura, ocurrió lo que Raquel había anticipado, y fué que ya su marido le estomagaba y que buscaba la soledad. Entró en el periodo de mareos, bascas y vomitos, y alguna vez le decía a su Juan: “¿Que haces, hombre, que haces ahí? Anda , vete a tomar el fresco y dejame en paz... ¡Que lástima que no paséis estas cosas vosotros los hombres...! Quitate de ahí , hombre, quitate de ahí, que me mareas... ¿No te estarás quieto?¿ No dejarás en paz esa silla...? ¡Y no, no,no me sobes! ¡Vete ,vete y tarda en volver,que voy a acostarme! Anda ,vete ,vete a verla y comentad mi pasión... Ya sé, ya sé que quisiste casarte con ella , y sé por qué no te quiso por marido...”(səh. 65)

*Və Berta Xuanın onu gəzməyə aparmağa vadar edir, qoluna girərək ətrafdakı insanların ona baxmağına şərait yaradırdı. Amma bir neçə ay sonra , Rakelin əvvəlcədən dediyi kimi Bertanın hərəkət etməyi çətinləşəndə, əri onu **canından bezdirmişdi** və tənhalığı axtarmağa başlamışdı. **Baş gicəllənməsi** ilə birlikdə **ürək bulantısı** və qusma dövrü başladı. Və bu dövrlərdə ən çox Xuan onun **gözünə batırdı**: “Axı sən evdə nə axtarırsan? Niyə oturmusan? Çıx,çix get, **nəfəs al** və məni rahat burax. Təəssüflər olsun sizin başınıza bu iş gəlmir. Çəkil ordan, çəkil gözüümün qabağından, **başımı hərlədirsən...** **Baş beynimiaparmasan** olmaz? O stula yapışmısan? Yox,yox **ürəyimi bulandırırсан**. Get, get evə gec qayıt, mən yatacam! Dur, dur get ona baş çək və mənim əzablarımı,iztirablarını anlat ona. Bilirəm, onunla evlənmək istədiyini və onunda səni ər kimi istəmədiyini bilirəm.*

*“Y cuando Juan iba de su casa de Raquel , y le contaba todo lo que la esposa le había dicho, la viuda casi **enloquecía de placer**. Y repetíase lo de los besos en los ojos. Y le retenía consigo. Alguna vez le retuvo toda la noche, y al **amanecer** , abriéndole la*

puerta para que se deslizase afuera, le decía tras del último beso: “ Ahora que no te espera, vete , vete y consuélala con buenas palabras... Y dile que no la olvido y que espero...”(səh. 66)

*“Və Xuan öz evindən Rakelin evinə gedib ona arvadının bütün dediklərini danışanda dul qadın xoşbəxtlikdən yerə-göyə sığmırdı. Və gözlərindən dönə-dönə öpürdü. Yanından ayırmırdı onu. Bəzən bütün gecəni yanında saxlayır və **danyeri ağaranda** son öpüşü yanağına qondurub deyirdi: “ İndi get, qoy səni gözləməsin, get, get ona gözəl sözlər söylə və ona de ki, onu unutmamışam və gözləyirəm...” ”*

Yenə bu hissədə göstərilən iki ifadə ekvivalent üsulu ilə tərcümə edilmişdir. Amanecer tək bir fel olmasına baxmayaraq Azərbaycan dilində qarşılığı frazeoloji ifadə ilə *dan yeri ağaranda* kimi tərcümə olunur.

*“Juan se paseaba por la habitacion como **enajenado**. Sentía pesar el vacío sobre su cabeza y su corazón. Los gemidos y quejumbres de Berta le llegaban como de otro mundo. No veía al señor Lapeira, a su suegro, sentado en un rincón oscuro a la espera del nieto. Y como el pobre Juan creía soñar, no se sorprendió al ver que la puerta se abría y entraba por ella... ¡Raquel!*

¿Usted?- exclamó don Pedro poniéndose en pie.

*Raquel- ¡Yo,si, yo! Vengo por **si puedo servir de algo...***

Don Pedro- ¿Usted, servir usted? ¿Y en este trance?” (səh. 67)

*Xuan otaqda özünü itirmiş halda **ora-bura vurnuxurdu**. Bertanın iniltisi və zarımağı sanki o biri dünyadan gəlirdi. Xuan qaranlıq bir küncdə oturmuş, öz nəvəsini gözləyən qaynatası senyor Leiperanı görmürdü. Yazıq Xuan xəyal gördüyünü düşündüyü üçün qapının açılıb, onun, Rakelin içəri daxil olması onu heç **heyratə salmadı**.*

Siz gəlmisiz? – ayağa qalxaraq, don Pedro dedi.

*Rakel – Mənəm bəli. **Bəlkə kömək əlimi uzada bilərəm** deyə gəldim.*

*Don Pedro- Siz **bizə yardım əlinizi uzadacaqsınız?** Bu vəziyyətdə?*

“En aquel momento se oyó un grito desgarrador. Doña Marta corrió al lado de su hija , y Raquel se quedó escuchando al silencio que siguió al grito. Leugo se sentó. Y al sentir, al poco, que pasaba Juan a su lado, le detuvo cogiéndole de un brazo y le interrogo con un “ ¿qué?” de ansia.

Don Juan.- Una niña...”(səh. 68)

Elə bu vaxt sakitliyi yaran bir çığırta eşidildi. Dona Marta qızının yanına qaçdı və Rakel, yaranan səs-küyü izləyən səssizliyə qulaq verdi. Sonra oturdu. Az sonra Xuanın onun yanından keçdiyini görəndə qolundan yapışdı və narahat halda **dünyaya göz açanın** kim olduğunu soruşdu.

Don Xuan- Qız dedi...

Hekayənin doqquzuncu hissəsində müəllifin təsvirinə nəzər yetirsək:

“ En la entrevista que Juan tuvo con sus suegros, los abuelos de la nueva mujercita **que llegaba al mundo, le sorprendió el que al insinuar él, lleno de temores y con los ojos de la viuda taladrándole desde la espalda el corazón, que se la llamara Raquel a su hija, los señores Lapeira no opusieron objeción alguna. Parecían abrumados.**

Don Xuan **dünyaya gələn** (ekvivalent üsulu) kiçik qızının nənəsi və babası olan qaynatası və qaynanası ilə görüşündə qızına Rakelin adını qoymaq istədiyinə **eyham vuranda** (ekvivalent) , dul qadının ürək dağlayan gözlərini öz üstündə hiss edirdi və qorxu dolu baxışlarla baxan Leiperaların ona etiraz etmədiyini görəndə **heyratə gəldi** (ekvivalent). Sanki **əldən düşmüşdülər**.

Don Xuanla don Pedro arasında keçən növbəti dialoqda belə bir cümlə istifadə olunur:

“No; hay que afrontar **la murmuración** pública. Y más cuando va extraviada. ¿O es que en esto no puedes **presentarte en la calle con la cabeza alta?**”(səh. 69)

“*Bəli,artıq camaatın boşboğazlığının qabağını almaq lazımdır.(analoq) Və get-gedə bu daha da artacaq. Yoxsa sən alnı açıq, başı dik çölə çıxma bilmirsən?*”

Burada göründüyü kimi ifadələr ekvivalent və analoq üsulu ilə tərcümə olunmuşdur.

“*Al poco, Raquel, la madrina, se instalaba casi en la casa y empezaba adisponerlo todo.*” (səh. 70)

Bir qədər sonra Rakel artıq evə yerləşmiş və hər şeyə burnunu soxmağa başlamışdı.

Ağır vəziyyətdə olan Bertaya Rakel artıq süd anası (nodriza) tapmalıyıq dedikdə,

“*Ella quería echarle una mano*” - *ona kömək əlini uzatmaq istəyirdi*(ekvivalent). Bertanın halsızlığından istifadə edən Rakel, uşağı istədiyi vaxt qucağına alır,öpür, bağına basır,sanki bu hərəkətləri ilə Bertanı diri-diri qəbrə salmağa çalışırdı. “*Berta se quedaba cortada*” - *Berta dili qısa qalmışdı*, bilmirdi nə desin. Çünki Rakel qızının xaç anası idi.

Bütün bu olanlardan Rakel çox razı idi. Bunun əsərdə olan “*estaba como un niño con tapatos nuevos*” - *uşaqlar kimi şən idi* (analoq).

Onuncu hissədə Berta artıq özünə gəlmişdi. Ağır yuxudan oyandığını hiss edən Berta çox zəifləmişdi, bunu “*Ella se quedó en los huesos*” - “*Bir dəri bir sümük qalmışdı*” ifadəsi ilə açıq aydın müəllif bizə göstərir.(ekvivalent)

Pero *estuvo como un roble*- hərfi tərcüməsi palıd kimi olmaq,yəni *ürəkli olmaq* kimi tərcümə olunur(analoq tərcümə üsulu ilə).

“Lo que sintio entonces Berta fue encendérsele en el pecho una devoradora compasión de su hombre, de su pobre Juan.” (səh. 74)

“Berta ərinin , yazıq Xuana izdirab verən hissin onun *ürəyini parça-parça etdiyini* hiss etdi.”

Bu cümləni obrazlılığı saxlamaq məqsədi ilə əsasən analoq və təsvir üsulu ilə tərcümə edirik.

“Berta ya no puede tomorse esta situación con paciencia” (səh.75) “Bertanın artıq bu işə hövsələsi çatmırdı.”

Rakel artıq öz planının bəhrəsini görürdü, o, öz istəyinə nail olmuşdu. Artıq övlad sahibi idi. Qalmışdı Xuanı özündən tamamilə uzaqlaşdırmaq. Onu əsil sahibinə, onu sevən Bertaya vermək. Xuan da bunu hiss etmişdi. Rakelin ondan bir əşya kimi istifadə etdiyini açıq şəkildə görürdü. *“Porque Juan no había caído del guindo” – “Çünkü Xuan dünənki uşaq deyildi.”* (Analoq tərcümə üsulundan istifadə etmişik, çünki ispan dilində olan ifadənin hərfi tərcüməsi *“Gilas ağacından yıxılmaq”*dır. Mənası isə dilimizdə *“dünən doğulan uşaq deyil ki, onu aldada biləsən”* kimi tərcümə edilir). Lakin Rakel Xuanın da, Bertanın da hər şeyi şişirtdiyini düşünürdü.

“Ahogarse en un vaso de agua”-Qarışqanı fil eləmək (analoq üsulu ilə tərcümədi). Hərfi tərcüməsi bir stəkan suda boğulmaq olsa da bizim dildə qarşılığı qarışqanı fil eləməkdir.

Sonuncu fəsildə iki qadının arasında qalmaqdan bezən Xuan başını götürüb qaçır.

“Estuvo hecho polvo” - Əldən düşmüşdü (analoq üsulu).

Hər şeydən bezən Xuanın ölümü də müəmmal oldu. Heçkim onun necə öldüyünü bilmədi. Xuanın ölümündən sonra qızını geri götürmək istəyən Berta *“La situación*

está claro como el agua”- *Hər şey su kimi aydındır* (ekvivalent üsulu), qızım mənə qalacaq deyir. Lakin Berta və valideynləri hər şeydən xəbərsiz idilər.

“Ellos estaban sin blanco” – “qara qəpiksiz qalmışdılar” (analoq üsulu ilə tərcümə). *“Porque Raquel dió a Leiperas gato por liebre” – “Çünki Rakel Leipera ailəsinə kələk gəlmişdi”*. Yenə analoq üsulu ilə tərcümə etmişik. **Dar a alguien gato por liebre** ifadəsinin hərfi tərcüməsi **Kiməsə dovşan yerinə pişik verməkdir. Yəni bir kimsəni aldatmaq, ona kələk gəlməkdir.**

Bütün bu olanlara inanmayan Berta və ailəsi Rakelin yalan dediyini düşünürdülər. Bir vəkille məsləhətləşən ailə sonunda görür ki, Rakel doğurdan da Xuanın bütün mal varlığına yiyələnib. Və bunu hamıdan bu günə kimi gizli saxlayıb. Dolanmaq üçün heç pulu olmayan Bertaya Rakel uşağını verməyəcəyini deyəndə: *“se le cayó el alma a los pies” – “Bertanın sanki ürəyi düşdü”*. *Ella quería soltar ajos y cebollas – O ağzını açıb gözünü yummaq istədi. Pero no lo hizo. Porque sabia que ella no es trigo limpio – Lakin bunu etmədi. Çünki bilirdi ki, Rakel təmiz bezin qırağı deyil.*

Rakel qızını almağın qarşılığında Berta və ailəsinə müəyyən qədər pul verəcəyini dedi və onu da qeyd etdi ki, Berta nə vaxt ərə getmək istəsə onun mebelini özü ona hədiyyə edəcək və ona məsləhət gördü ki, mütləq ərə getsin, çünki dul qalmaq heç də yaxşı deyil. Lakin Berta bu haqda hələ düşünmək belə istəmirdi.

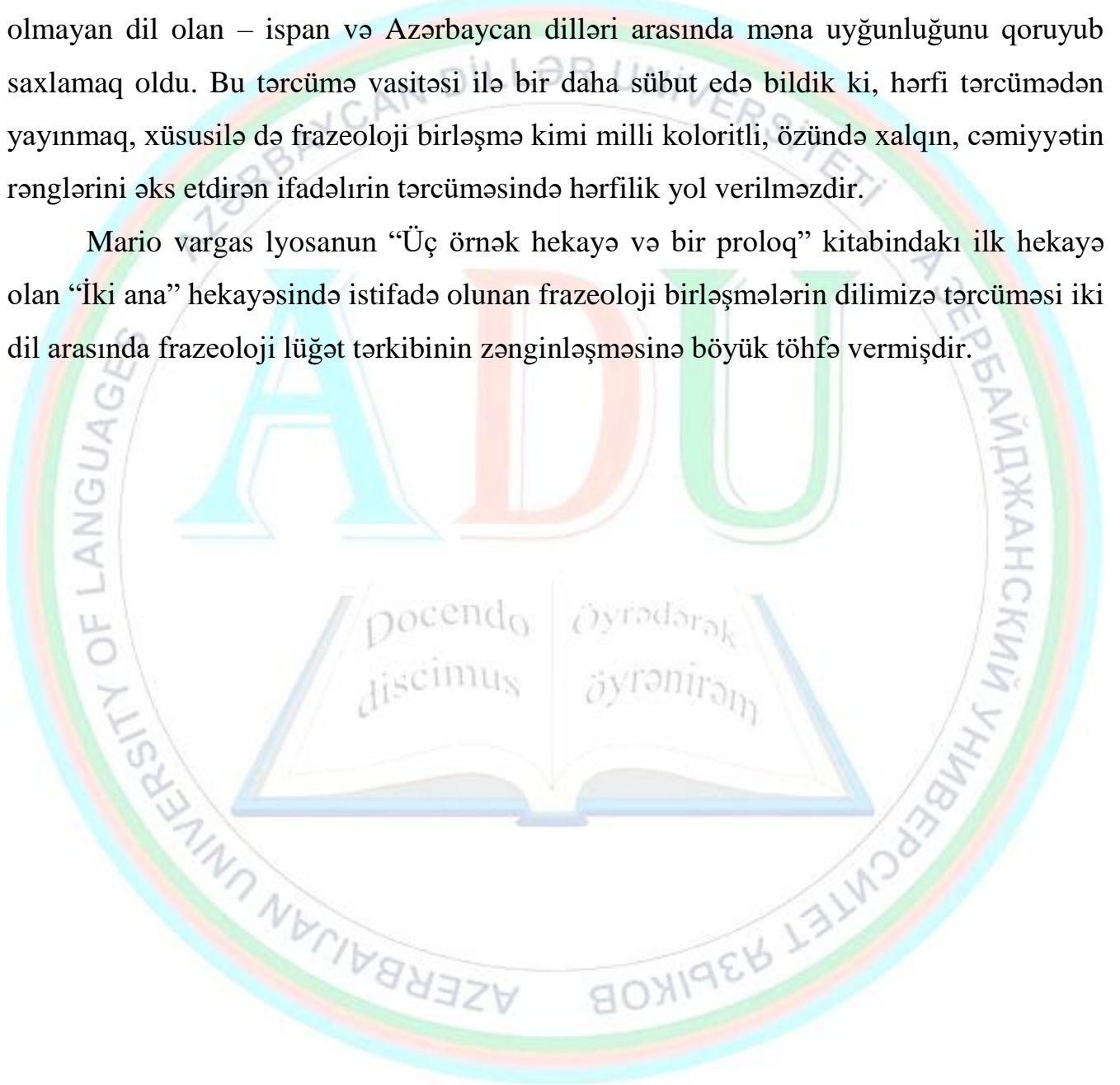
Después de todo lo que ocurrió Berta va a tomar algo con las pizzas – Bütün bu baş verənlərdən sonra süddən ağzı yanan Berta, suyu üfürə-üfürə yeyəcəkdi.

Və beləliklə, Mario vargas lyosanun “İki ana” hekayəsində istidafə olunan frazeoloji birləşmələrə, onların obrazlılığını, ekspressivliyini, mənasını saxlamaqla tərcümə etməyə çalışdım.

Tərcümə zamanı frazeoloji birləşmələrin təcümə üsullarından geniş istifadə edərək, keyfiyyətli tərcüməyə nail oldum. Əsasən ekvivalent, analoq və qismən də təsviri, deskriptiv üsuldan istifadə edərək tərcüməni zənginləşdirməyə çalışdım.

Tərcümə prosesində rast gəldiyim çətinliklər əsasən iki, bir-birinə qohum olmayan dil olan – ispan və Azərbaycan dilləri arasında məna uyğunluğunu qoruyub saxlamaq oldu. Bu tərcümə vasitəsi ilə bir daha sübut edə bildik ki, hərfi tərcümədən yayınmaq, xüsusilə də frazeoloji birləşmə kimi milli koloritli, özündə xalqın, cəmiyyətin rənglərini əks etdirən ifadələrin tərcüməsində hərfilik yol verilməzdir.

Mario vargas lyosanun “Üç örnək hekayə və bir proloq” kitabındakı ilk hekayə olan “İki ana” hekayəsində istifadə olunan frazeoloji birləşmələrin dilimizə tərcüməsi iki dil arasında frazeoloji lüğət tərkibinin zənginləşməsinə böyük töhfə vermişdir.

NƏTİCƏ

Müasir İspan və Azərbaycan dillərinin frazeoloji tərkibinin müqayisəli-tipoloji təhlili göstərir ki, həmin dillərdəki bir çox frazeoloji vahidləri insanların ictimai münasibətlərini, onların əxlaqını, davranış normalarını, insanın fəaliyyətini əks etdirir. İnsan keyfiyyətləri, onun qabiliyyətini, xarakterinin cəhətlərini ifadə edən frazeoloji vahidlərin struktur-qrammatik modeli əsasında adyektiv- substantiv tip əsasında formalaşır. Frazeoloji dil vahidləri xalqın min illər boyu mənəvi dünyasını, tarixini, ruhunu, mədəniyyətini, həyat tərzini özündə əks etdirən nadir söz inciləridir. Frazeologiyada xalqın bu gün də qorunub saxlanan milli düşüncəsini, təfəkkürünü əks etdirən adət-ənənələri, mənəvi və maddi mədəniyyəti, məişəti, dünyagörüşü, mifoloji, fəlsəfi, estetik, etik, dini, didaktik-nəsihətamiz görüş və baxışları, mübarizlik, vətənpərvərlik, igidlik, humanizm və digər fərqləndirici cəhətlər öz əksini tapmışdır.

Şübhəsiz frazeoloji ifadələr daha çox ümumxalq dilində, xüsusən də canlı xalq danışığı dilini mühafizə edən folklorda, həmçinin xalqın dini görüşlərində də özünü göstərir. Ayrı-ayrı dövrlərdə xalq söz və deyimlərinə - frazeoloji ifadələrə sənət, elm və mədəniyyət xadimləri böyük sevgi bəsləmiş, maraq göstərmiş, onları seçib cilalamış, elmi işlərində geniş yer vermişlər, bəzən də bu dəyərli yadigarlara yeni həyat, yeni nəfəs, yeni ifadə tərzini, yeni forma və məzmun gözəlliyi bəxş etmişlər.

İspan və Azərbaycan dillərinin frazeoloji sisteminin tipoloji təhlili bu vahidlərin oxşar və fərqli struktur tiplərini aşkara çıxarmağa imkan verir.

- İspan və Azərbaycan dillərinin frazeoloji sisteminin qarşılıqlı təhlili əsasında hər iki dilin frazeoloji sistemindəki differensial xüsusiyyətləri aşkarlamaq, mübahisəli məsələləri isə dəqiqləşdirmək mümkündür,
- İspan dilinin frazeologizmləri çox qədim tarixə malik olsa da, onlar əsasən, bu dilin təşəkkül formasından müəyyən qədər sonralar yaranmağa başlamışdır; çünki dilin ilk formalaşması dövründə sözlərin nominativ mənələrdə işlədilməsi o dövr üçün kifayətləndirici olmuş və dildə frazeologizmlərin

yanmasına ehtiyac hiss edilməmişdir. Lakin sonralar dildə yeni anlayışların ifadə zərurəti meydana çıxır. Ona görə də sərbəst söz birləşmələrinin yenidən mənalandırılması və ya sözlərin sabit mənalarda işlədilməsi yolu ilə yeni tipli söz birləşmələrinin düzəldilməsi belə bir ehtiyacı ödəmək üçün əsas amillərdən biri olmuş, beləliklə, sərbəst birləşmələrin əsasında sabit birləşmələr əmələ gəlmiş və bu proses dilin varlığı boyu davam etmişdir.

- Azərbaycan dilində obrazlılığı ifadə etmək üçün frazeoloji cütlüklərdən tez-tez istifadə edilir; baş-başa, göz-gözə, diz-dizə, ağız-ağıza, çiyin-çiyinə və s. İspan dilində isə bu hadisə məhduddur. Bu da ispan dilinin sintaktik strukturu ilə bağlıdır, onlar sözlərin köməyi ilə düzəlir.
- İspan dilində üç-dörd komponentli frazeoloji vahidlər üstünlük təşkil etdiyi halda, Azərbaycan dilində isə daha çox komponentli frazeoloji birləşmələr mövcuddur. Bu da həmin dillərin qrammatik quruluşu ilə bağlıdır.
- İspan və Azərbaycan frazeologizmləri hər iki dilin daşıyıcısı olan xalqların mədəni-millî dünyagörüşünü əks etdirir.
- Somatizm komponentli İspan və Azərbaycan frazeotematik qruplarında oxşarlıqlar çoxdur. Bu da hər iki dildə somatizmlərlə bildirilən orqanların funksiyalarının universallığı ilə bağlıdır. Lakin somatizmlərin leksik-somantik variantları arasındakı fərqlər ispan və azərbaycan dillərində müxtəlif tematik qruplar yaradır;
- Müxtəlif xalqlarda əl-qol hərəkətləri, mimika, metaforlaşma müxtəlif olur, ispan və Azərbaycan dillərində də belədir;
- Hər iki dildə somatik frazeologizmlər yaradan fel komponentlərinin əksəriyyəti hərəkət, anlama, qavrayış bildirən fellərdən ibarətdir.
- Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, ispan dilinin frazeologizmlərində nitq hissəsi kimi sifət az işlənir, saylarla yaranan frazeologizmlərə isə çox az təsadüf edilir.

- Hər iki dildə frazeologizmlərin ən çox işləndiyi sahələr ümumxalq danışığı dili, bədii ədəbiyyatdır;
  - Hər iki dildə frazeologizmlər həm söz, həm söz birləşmələri, həm də cümlə səviyyəsində məcazlaşan sabit dil vahidləridir.
  - İspan dilində feli frazeoloji birləşmələrdə fel birləşmənin önündə gəldiyi halda, Azərbaycan dilində birləşmənin sonunda gəlir;
  - İspan dilindən fərqli olaraq, Azərbaycan dilində fel komponenti frazeoloji birləşmənin ortasında da işlənə bilər: Məsələn, gah başına döyür, gah dizinə.
  - İspan dilində Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, tabelilik söz birləşmələri əsasında yaranmış feli frazeoloji birləşmələrlə yanaşı, tabelisizlik söz birləşmələri əsasında yaranmış feli frazeoloji birləşmələr də işlənir.
  - İspan dilində bəzi frazeoloji birləşmələrin qrammatik formaları və qrammatik mənaları analitik yolla, yəni müəyyən sözlərin köməyi ilə formalaşdığı halda Azərbaycan dilində belə birləşmələr sintetik yolla şəkilçilər vasitəsilə yaranır.
  - Azərbaycan dilində bir sıra frazeoloji birləşmələr felin həm məlum, həm də məchul növü vasitəsilə formalaşır.
- İspan və Azərbaycan dillərinin materialı göstərir ki, frazeologizmlərin əsas xüsusiyyətlərindən biri onların obrazlı, emosional, ifadəli olmasıdır. Belə frazeologizmlər dilin ekspressivliyində, onun ifadəliliyində mühüm rol oynayır. Hər iki dildəki frazeologizmlərdə milli xüsusiyyətlər daha çox nəzərə çarpır. Ona görə də belə frazeologizmlərin əksəriyyəti başqa dildə olduğu kimi tərcümə edilmir. Bu zaman ekvivalent tərcümədən, uyğun gələn frazeoloji vahidin tərcüməsindən, izahlı tərcümədən, ya da kalkaüsulundan istifadə edilir.

İkinci fəsil iki bölmədən ibarətdir :

Birinci yarıf fəsildə iki müxtəlif dil qrupuna aid olan, milli koloritli frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi və tərcümə zamanı ortaya çıxan çətinliklərdən bəhs edilmişdir. Frazeoloji birləşmələrin tərcümə prosesində istifadə olunan üsullara nəzər yetirilmişdir :

1. Ekvivalent üsulu.

2. Analoq üsulu.
3. Təsviri üsul.
4. Antonim tərcümə.
5. Kalka üsulu.
6. Kombinə üsulu.

Xüsusi adlarla, heyvan adları ilə, rəng bildirən, bədən üzvlərini ifadə edən və başqa digər qrup frazeologizmlərin dilimizdə qarşılığı müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır.

İkinci yarım fəsildə isə Mario Vargas Lyosanın həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilmiş, yazdığı əsərlərin bəziləri haqqında müzakirələr aparılmışdır. Dissertasiya mövzumu olan "İki ana" hekayəsinin qısa icmalı verilmişdir. Əsərdə rast gəlinən frazeologizmlər seçilmiş, onların tərcüməsi və tərcümə olma üsulları araşdırılaraq geniş izah edilmişdir.

Əsər dialoqlarla zəngindir. Müəllifin gündəlik danışdığı dilinə üstünlük vermişdir. Eləcə də personajların nitqlərində kifayət qədər frazeoloji birləşmələrin işlədilməsinə daha çox diqqət yetirmişdir.

Tərcümə zamanı frazeoloji birləşmələrin tərcümə üsullarından : ekvivalent, analoq və qismən də təsviri (deskriptiv) üsullardan istifadə edilmişdir. Frazeoloji birləşmə kimi milli kaloritli, özündə xalqın, cəmiyyətin rənglərini əks etdirən ifadələrin tərcüməsində hərfi tərcüməyə yol verilməmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində:

1. Adilov M. İ., Verdiyeva Z. N., Ağayeva F. M. İzahlı dilçilik terminləri lüğəti. Bakı, 1989
2. Axundov A. Ümumi dilçilik. Bakı, Maarif, 1976
3. Axundov A. Ümumi dilçilik: Dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi və metodları. Bakı, Şərq – Qərb, 2006
4. Aslanova U. Alman və Azərbaycan dillərində neqativ və pozitiv frazeologiya problemi. Bakı, Elm və təhsil, 2010
5. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild. Bakı, Elm, 1980
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. III cild. Bakı, Elm, 1983
7. Baxşiyev H.H. Sabit söz birləşmələri və izahlı frazeoloji lüğətlərin tərtibi prinsipləri. Bakı, Bakı Universiteti, 2002
8. Bayramov H. A. Sabit söz birləşmələri. Azərbaycan SSREA Nəşriyyatı, Bakı, 1961
9. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, 1978
10. Bayramov Q. Tərcümə sənəti. Bakı: OKA Ofset nəşriyyatı, 2008
11. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Leksika. II hissə. Bakı: Şərq-Qərb, 2007
12. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962
13. Hacıyeva Ə. Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. Bakı, 2007
14. Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası, Bakı, Maarif, 1988
15. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası. Bakı, 1963
16. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 1967

17. Müasir Azərbaycan dili (Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası), I cild. Bakı, Elm nəşriyyat, 1978
18. Orucov Ə. Azərbaycanca-rusca frazeoloji lüğət. Bakı, 1976
19. Seyidəliyeva N. Frazeologiya lüğəti. Bakı, Çıraq, 2004
20. Vəliyeva N. Ç. Azərbaycanca-İngiliscə-rusca frazeoloji lüğət. Bakı: Nurlan, 2006
21. Vəliyeva N. Ç. Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlili, Bakı, “Ünsiyyət nəşriyyatı”, 2001

Rus dilində:

22. Балли Ш. Французская стилистика. Москва, 1961
23. Василенко А.П., Кожадей Е.В. Фраzeология: языковой и культурный инструментарий народа. Брянск: Новый проект, 2017.
24. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1986.
25. Виноградов В. С. Лексикология испанского языка. Москва: Высшая школа, 2003.
26. Виноградов В.С. Грамматика испанского языка. Москва: Книжный дом Университет, 2000.
27. Иовенко В.А. Общий перевод испанского языка. Москва: Высшая школа, 2001.
28. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Санкт-Петербург: Союз, 2003.
29. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2002.
30. Молокотов А.И. Основы фразеологии русского языка. Наука, 1977

- 31.Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. Фразеология в контексте культуры. Москва: Языки русской культуры, 1999.

İspan dilində :

32. Aspectos de fraseología teórica española, Leonor Ruiz Gurillo, Cuadernos de Filología, Anejo XXIV, Facultad de Filología, Universitat de València, ISBN: 84-370-3327-6, Valencia, 1997
33. Diccionario de la lengua española, Real Academia Española, XXII nəşr, 2001, Madrid
34. Fernando V., Kubarth H. Diccionario fraseológico del español moderno. Gredos, 1994
35. Fraseología y contexto, Antonia María Tristán Pérez, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1988
36. Introducción a la lexicografía moderna. Julio Cásares. Madrid 1950 (1992)
37. Introducción al estudio de las expresiones fijas, A. Zuluaga, Frankfurt-Bern-Cirencester, Peter D. Lang, 1980
38. Jiménez A. B. Diccionario de dichos y frases hechas. Grupo Planeta, 2012
39. La aportación de V.V. Vinogradov al desarrollo de la fraseología rusa, Josefina Velazco Menéndez, Universidad de Salamanca, Esclavística complutense, ISSN 1578-1763, № 10, 2010
40. La fijación fraseológica. Alberto Zuluaga Ospina, Instituto Caro y Cuervo, Colombia, Thesaurus XXX, 1975
41. La fraseología del español coloquial. Leonor Ruiz Gurillo, Ariel, Barcelona 1998

42. La obra lingüística de Julio Cásares. Tesis doctoral. Jorge Martínez Montoro. Editorial de la Universidad de Granada 2005
43. Manual de fraseología española Gloria Corpas Pastor, Gredos, Madrid 1996
44. Mario Prieto Grande. Hablando en plata: De modismos y metáforas culturales. Editorial Edunumen, 2006
45. Personajes y episodios bíblicos en las locuciones y frases hechas del español y del catalán. María Ángeles Calero Fernández. Universidad de Lérida, Paremia, ISSN 1132-8940, Nº. 9, 2000
46. Ruiz Gurrillo L. La fraseología del español coloquial. Barcelona: Ariel, 1998, p. 115-126.
47. Seco M., Andrés O., Ramos G. Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles. Madrid: Aguilar, 2004, p.1084.
48. Toro L.L. Manual práctico de usos de la fraseología española actual. Editorial Verbum, 2012
49. Valera F. Diccionario fraseológico del español moderno / F. Valera, H. Kubarth. – Madrid, 1994
50. Yerba V.G. Teoría y práctica de la traducción. Madrid: Gredos, 2001
51. Yerba V.G. Traducción: su historia y teoría. Madrid: Gredos, 2004